

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

Факультет тваринництва та водних біоресурсів

УДК 636.7.043: 591.182

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри біології тварин

_____ Кулібаба Р.О.

" ____ " травня 2025 р.

БАКАЛАВРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

**на тему «Ефективність відбору службових собак за типом
вищої нервової діяльності»**

Спеціальність 204 «Технологія виробництва і переробки продукції тваринництва
(код і назва)

Гарант освітньої програми

Доктор сільськогосподарських наук, професор
(науковий ступінь та вчене звання)

_____ (підпис)

Прокопенко Н.П.
(ПІБ)

Керівник бакалаврської кваліфікаційної роботи

Доктор біологічних наук, професор
(науковий ступінь та вчене звання)

_____ (підпис)

Сахацький М.І.
(ПІБ)

Виконала

_____ (підпис)

Калачик Юлія Василівна
(ПІБ студента)

КИЇВ – 2025

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

Факультет тваринництва та водних біоресурсів

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри біології тварин
доктор біологічних наук, професор
(науковий ступінь, вчене звання)

Сахацький М.І.

_____ (підпис)

_____ (ПІБ)

“10” листопада 2024 р.

ЗАВДАННЯ

на виконання бакалаврської кваліфікаційної роботи студенту

Калачик Юлія Василівна

(прізвище, ім'я, по батькові)

Спеціальність 204 «Технологія виробництва і переробки продукції тваринництва»
(код і назва)

Тема бакалаврської кваліфікаційної роботи:

«Ефективність відбору службових собак за типом вищої нервової діяльності»

затверджена наказом ректора НУБіП України від “25” жовтня 2024 р. № 1910 «С»

Термін подання завершеної роботи на кафедру 2025.05.19
(рік, місяць, число)

Вихідні дані до бакалаврської кваліфікаційної роботи: дані з оцінки службових собак двох порід, а саме вівчарок німецької та бельгійської Малінуа за типом вищої нервової діяльності (темпераментом) при відборі для дресирування відповідно до програм загального (ЗКД) і спеціального (СКД) курсів дресирування.

Перелік питань, які потрібно розробити:

- за джерелами науково-технічної інформації дослідити історію створення, відомі на даний час різновиди німецької і бельгійської вівчарок, напрями їх використання за службовим призначенням;
- дослідити структуру популяцій німецької і бельгійської вівчарок в поліцейському кінологічному розпліднику за типом темпераменту;
- дослідити доцільність оцінки та відбору собак за типом вищої нервової діяльності для служби в поліції, проаналізувати їх роботоздатність залежно від типу темпераменту.

Перелік графічних документів (за потреби): отримані результати досліджень подати у вигляді таблиць, схем, графіків

Дата видачі завдання “10” листопада 2024 р.

Керівник бакалаврської кваліфікаційної роботи _____
(підпис)

Сахацький М.І.
(прізвище та ініціали)

Завдання прийняла до виконання

_____ (підпис)
_____ (прізвище та ініціали студента)

ЗМІСТ

РЕФЕРАТ	4
ВСТУП	6
ОСНОВНА ЧАСТИНА	9
РОЗДІЛ 1. ПОРОДНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ПОВЕДІНКОВІ РЕАКЦІЇ УСПІШНИХ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ СОБАК	9
1.1 Робочі властивості вівчарок: німецької та бельгійської «Малінуа»	9
1.2 Тип вищої нервової діяльності і працездатність службових собак	22
2. РОЗДІЛ 2. МЕТОДИ ВИРІШЕННЯ ПОСТАВЛЕНИХ ЗАВДАНЬ ...	32
2.1 Характеристика умов утримання та виховання службових собак	32
2.2 Особливості планування та проведення дослідів з порівняльних іспитів собак двох службових порід	35
3. РОЗДІЛ 3. РЕЗУЛЬТАТИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ	53
3.1 Диференціація дослідних собак за типом вищої нервової діяльності	53
3.2 Результати порівняльного тестування німецьких і бельгійських вівчарок на придатність до служби в поліції	55
РОЗДІЛ 4. АНАЛІЗ І УЗАГАЛЬНЕННЯ ОДЕРЖАНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ	59
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ ВИРОБНИЦТВУ	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	65

РЕФЕРАТ

бакалаврської кваліфікаційної роботи на тему: «**Ефективність відбору службових собак за типом вищої нервової діяльності**»

Виконавець: **Калачик Юлія Василівна**

Спеціальність 204 – Технологія виробництва та переробки продукції тваринництва. Факультет тваринництва та водних біоресурсів НУБіП України. Київ, 2025.

Робота присвячена дослідженню питання, пов'язаного з пошуком або розробкою критеріїв відбору собак, придатних для успішної служби в поліції. Загальновідомо, що підготовка успішної поліцейської собаки вимагає значних фінансових, матеріальних витрат та часу. Зокрема, понад 12 місяців часу треба для того, щоб з 6-тижневого цуценяті виростити та підготувати собаку, придатну для служби в поліції. При цьому програмою підготовки передбачене їх виховання, соціалізація, загальний та один, або декілька, спеціальних курсів дресирування, що, тим не менш, не гарантує абсолютного успіху. За застосування сучасних методів оцінки та відбору цуценят, майже 50 % нібито підготовлених собак виявляються непридатними для служби в поліції. Дослідження типу вищої нервової діяльності у собак, що є кандидатами для відбору на службу в поліцію, є одним із варіантів вирішення зазначеної проблеми.

В роботі висвітлені результати визначення типу вищої нервової діяльності 222 собак німецької і бельгійської вівчарок 1–2-річного віку, а також їх тестування на придатність для виконання в поліції патрульно-розшукових, патрульно-постових і трекінгових функцій.

У результаті проведених досліджень встановлено, що група німецьких вівчарок складалась із особин з холеричним типом ВНД (11,2 %), а також із сангвініків (83,8 %) і флегматиків (5,0 %), а бельгійських вівчарок Малінуа – із холериків (51,2 %) та сангвініків (48,8 %). За бальної оцінки рівня виконання вправ у тестах на слухняність, подолання перешкод, захист і

стеження, бельгійські вівчарки Малінуа достовірно перевершували німецьких. На підставі отриманих дослідних даних зроблений висновок, що відбір вівчарок для служби в поліції за типом вищої нервової діяльності не є ефективним. Німецькі вівчаркам є бажаною породою для менш досвідчених кінологів, а бельгійські Малінуа здатні отримати дуже високі результати, але у разі, якщо з ними займаються більш досвідчені поліцейські кінологи. Вони більше охоче працюють і є більш імпульсивними, ніж німецькі вівчарки. Отже, дресувальники мають бути досвідченішими, а навчання дещо довшим, щоб їх ефективно контролювати та використовувати. Бельгійські вівчарки Малінуа, здається, краще підходить для поліції у разі їх використання під наглядом відповідних осіб.

ВСТУП

Одне із актуальніших питань сучасної службової кінології пов'язане з розробкою надійних методів прогнозування індивідуальної придатності собак для виконання певної роботи у складі кінологічних служб та підрозділів ЗСУ, ГУ ДСНС України, Національної гвардії України, Національної поліції України, Державної прикордонної служби України тощо ще у ранньому віці. За оцінками вітчизняних і іноземних авторів [15, 69, 81, 89], питома частка собак, придатних для успішної служби в поліції або в армійських підрозділах, які, наприклад, здійснюють охорону аеродромів, варіює від 40 % до 70 % від кількості цуценят, прийнятих на виховання, соціалізацію та дресирування. Отже, в наш час чимало матеріальних та трудових ресурсів витрачається на отримання, вирощування, виховання, соціалізацію, на проведення загального і спеціального курсів дресирування цуценят даремно тому, що від 30 % до 60 % з них за досягнення дорослого віку виявляються непридатними для використання за службовим призначенням. У даному прикладі йдеться про рівень ефективності підготовки службових собак при вирощуванні та вихованні цуценят, отриманих від видатних батьків згідно з даними їх родоводів та результатами виконання службових обов'язків [6, 14, 19, 23, 75]. Це є свідченням того, що традиційні методи відбору та підбору батьківських пар при плануванні й здійсненні відтворювального процесу для отримання цуценят з певними властивостями, є низко результативним. Зазначений традиційний підхід отримання та відбору цуценят для дресирування не гарантує бажаного успіху ймовірно тому, що чимало ознак, а тим більше вмінь, не успадковується, а набувається під час дресирування [5, 7, 17, 34, 79]. Тому багато уваги у наш час приділяється розробленню методів раннього прогнозування майбутньої успішності службових собак за використання тих або інших відомих та нових тестів, відбору цуценят за генотипом, якій можливо визначити за певними генами, виявленими за молекулярно-генетичного аналізу крові, або іншого

біологічного матеріалу, що містить ДНК [46, 88, 91]. Важливим для вирішення цього питання є підхід, що базується на ранньому прогнозуванні успішності службових собак за їх темпераментом, або типом вищої нервової діяльності. Дослідженню цього питання на собаках німецької і бельгійської вівчарок присвячена наша робота.

Мета роботи – дослідити ефективність виконання функцій успішної поліцейської собаки німецькими і бельгійськими вівчарками залежно від типу їх вищої нервової діяльності.

Для досягнення зазначеної мети на вирішення були поставлені такі **завдання:**

- дослідити за використання джерел науково-технічної інформації відмінні біологічні та робочі властивості дорослих собак, що належать до порід німецька вівчарка та бельгійська вівчарка Малінуа;

- дослідити в діючому поліцейському кінологічному центрі тип темпераменту (вищої нервової діяльності) успішних собак, що належать до двох популяцій вівчарок, а саме до німецької та бельгійської;

- оцінити в абсолютному і порівняльному аспектах рівень виконання вправ на смузі перешкод німецькими і бельгійськими вівчарками, відібраними для служби в поліції;

- оцінити в абсолютному і порівняльному аспектах рівень виконання тестових розшукових завдань німецькими і бельгійськими вівчарками.

Об'єкт дослідження – типи вищої нервової діяльності собак, біологічні особливості собак двох порід, ефективність відбору, тести оцінки слухняності, методи оцінки успішності поліцейських собак.

Методи дослідження. *Зоотехнічні* (оцінка роботоздатності, рівня слухняності, особливостей поведінки собак); *фізіологічні* (визначення типу вищої нервової діяльності); *економічні* (визначення ефективності дресирування собак); *аналітичні* (огляд літератури, аналіз і узагальнення результатів досліджень).

Структура та обсяг роботи. Обсяг роботи становить 74 сторінки комп'ютерного тексту. Вона містить 6 таблиці, 28 рисунків та складається із

реферату, вступу, основної частини із 4-х розділів, висновків та пропозицій виробництву, списку використаних джерел, що містить 91 найменування, у тому числі 22 латиницею. Основна частина складається з Розділу 1 «Огляд літератури»; Розділу 2 «Методи вирішення поставлених завдань»; Розділу 3 «Результати наукових досліджень» та Розділу 4 «Аналіз і узагальнення одержаних результатів».

ОСНОВНА ЧАСТИНА

РОЗДІЛ 1. ПОРОДНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ПОВЕДІНКОВІ РЕАКЦІЇ УСПІШНИХ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ СОБАК

1.1. Робочі властивості вівчарок: німецької та бельгійської «Малінуа»

Німецьких та бельгійських вівчарок одні автори відносять до службових порід [3, 44], інші – все ще до пастуших [69], але більшість – до універсальних [9, 10, 41, 55, 56, 58, 63]. Службовими їх вважають за спроможність надавати ефективну допомогу поліцейським при виконанні їх різноманітних функцій, прикордонникам, службам Міністерства надзвичайних ситуацій, спеціальним військовим підрозділам тощо. Характерними ознаками більшості службових собак є сильна відданість господареві та недовірливе ставлення до незнайомих людей, безстрашність, високий рівень агресивності, роботоздатності та прихильності до дресирування. Проте, із понад 500 пород собак, відомих на даний час, не більше ніж 30 належать до службових [44, 46, 68].

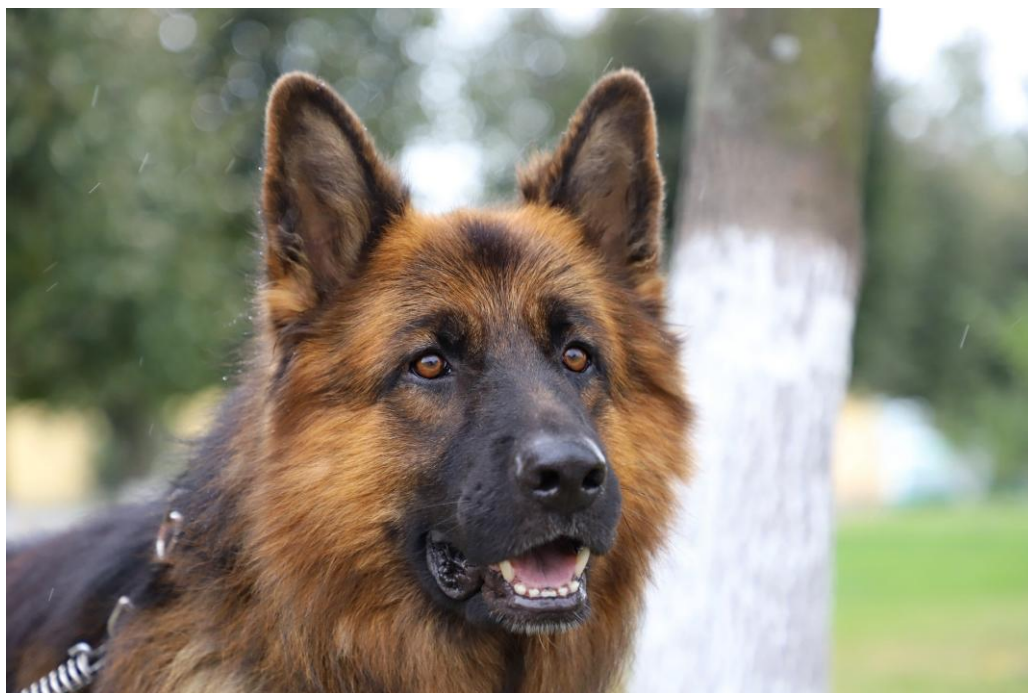
Варто зазначити, що згідно з пунктами 7–9 «Інструкції з організації службової кінології в Національній гвардії України» [26], термін «службові собаки» є узагальненою назвою будь яких собак, що виконують певні функції. Саме «функції» є тим ключовим словом, що об'єднує собак, які відрізняються між собою за породним походженням, за віком, напрямом використання тощо. Службових собак поділяють на розшукових; вартових; спеціальних; племінних; цуценят. При виконанні службово-бойових завдань їх додатково використовують для посилення варт та військових нарядів. Зазначеною інструкцією передбачено використання розшукових собак для конвоювання обвинувачених (підсудних), засуджених; обшуку місцевості, житлових масивів та приміщень; виявлення підозрюваних людей за запахом їх речей або слідів; охорони важливих державних об'єктів; розшуку (пошуку) та затримання осіб, які скоїли злочин та здійснили втечу; охорони громадського порядку; засідок задля виявлення і затримання злочинців в

місяцях їх можливого пересування; розшуку та затримання озброєних злочинців; пошуку та виявлення людини, речей, предметів та запахових слідів на місцевості (рис. 1.1).

Вартових собак використовують для посилення варт з охорони особливо важливих об'єктів (рис. 1.2), а спеціальних, віком від 6 місяців, – у навчальному процесі з підготовки кінологів, для поповнення або збільшення кількості розшукових, вартових або племінних собак. У Повітряних Силах ЗСУ, наприклад, вартових собак використовують для охорони аеродромів, стоянок авіаційної техніки, позицій підрозділів ППО, складів з військовим майном та арсеналів. Вони виконують функції з виявлення порушників територій режимних об'єктів ефективніше ніж будь які технічні засоби завдяки гострому нюху і чудовому слуху [44]. Племінних тварин використовують у відтворювальному процесі, а саме для отримання цуценят, призначених для підготовки та поповнення поголів'я службових собак будь якої категорії. Цуценят, за досягнення 6-місячного віку, застосовують для поповнення поголів'я спеціальних собак (рис 1.3, рис. 1.4).

Рис. 1.1. Бельгійська вівчарка Малінуа затримує ймовірного «злочинця»

Рис. 1.2. Німецька вівчарка при виконанні охоронних функцій

Рис. 1.3. Цуценя німецької вівчарки у 6-місячному віці

Згадана інструкція [28] містить визначення ще двох понять. Це містечко для утримання службових собак і розплідник службових собак. Містечко для утримання службових собак – це комплекс об'єктів, призначених для розміщення, приготування їжі, догляду та виведення

службових собак, які дресируються (тренуються) для використання на бойовій службі, а розплідник – комплекс об'єктів, призначених для розведення, вирощування, виховання, дресування, розміщення, приготування їжі та лікування племінних, спеціальних собак та цуценят.

Рис. 1.4. Цуценя бельгійської вівчарки Малінуа у 6-місячному віці

Із 400–500 порід собак [17, 46], створених людством за 15–30 тисяч років від приручення [80, 85, 90], до службних належать за оцінками різних авторів від 10 до 30 порід [2, 11, 13, 17, 21, 59, 64, 68, 69]. Проте, найбільш поширеною з них стосовно використання в поліції, ЗСУ, в прикордонній та інших службах є німецька, а друге місце у цьому рейтингу популярності належить бельгійській вівчарці Малінуа [2, 16, 52, 62, 63, 64].

Що стосується німецької вівчарки, то її вважають універсальною службовою [1, 46]. Крім поліції, прикордонників, армії, рятувальників тощо, собак цієї породи використовують в каністерапії, як поводитирів люди з вадами зору. Порода створена в Німеччині орієнтовно 1882–1889 роках військовим капітаном Максом фон Штефаніцем за схрещування баварських місцевих пастуших вівчарок та розведенням отриманого гібридного матеріалу «в собі» для отримання породи поліцейських собак. У 1899 році Максом фон

Штефаніцем був заснований у Німеччині племінний клуб та створений стандарт цієї породи собак [13, 46, 63].

Прихильники німецьких вівчарок вважають їх неймовірно розумними, тямущими, кмітливими, які на додаток до цього, мають ще й дуже харизматичну зовнішність. Найбільшу популярність порода набула за часів Другої світової війни. Тоді з цуценят німецької вівчарки виховували ефективних помічників саперів, які на відмінно на швидше приблизно в 5 разів ніж людина з міношукачем справлялися з виявленням прихованих мін (рис. 1.5), швидше здійснювали доставку медикаментів, продовольства та патронів в окопи, розташовані в важкодоступних місцях. Крім цього, Червона армія з восени 1941 року вперше розпочала застосування собак для підриву німецьких танків (рис. 1.6). Як згадує генерал-лейтенант Дмитро Лелюшенко, командувач 30-ї армії, «у березні 1942 року я надіслав до штабу фронту листа з таким змістом: Практика застосування в армії собак 1-го винищувального загону показала, що у разі масованого застосування противником танків, протитанкові собаки є невід'ємною складовою оборони. Восени 1941 року атака танків собаками винищувального загону призвела до втрати їх значної кількості. Відтоді противник боїться протитанкових собак і спеціально на них полює». І справді службові собаки-камікадзе викликали страх у ворожих танкістів тому, що їх важко було побачити із танка під час бою та знищити через швидке пересування. Розміри пса теж давали йому більше шансів уберегтися від стрілецького вогню чи осколків, ніж людині. Та й факт того, що ворожі танкісти досить довго не здогадувалися про причину знищення своїх бронемашин додавало їм страху.

У чому ж полягав секрет дресирування собак-камікадзе? Процес підготовки таких собак розпочинали з того, що їх позбавляли корму на декілька діб. Після цього, дуже голодним собакам давали корм під навчальним танком. Через декілька діб це повторювали, але під танком з працюючим двигуном. Внаслідок цих дій вже сам вид танків викликав у собак слиновиділення, оскільки вони асоціювалися у них із прийомом корму.

На останньому етапі голодний пес отримував корм вже під танком, що повільно рухався. Ось так знання психології собак та практичні заняття з ними призвели до того, що за війну собаки-камікадзе вивели з ладу близько 300 одиниць ворожої бронетехніки [4].

Рис. 1.5. Собаки-сапери на параді у червні 1945 року з нагоди закінчення війни в Європі

Рис. 1.6. Собака-камікадзе з міною на спині прямує під ворожій танк

На рисунку 1.6 видно, що протитанкова міна на спині собаки оснащена спеціальним важелем, якій за контакту з днищем танку спричиняв її вибух. Цей та чимало інших прикладів [4] свідчать про те, що німецька вівчарка

належить до дуже впевнених у собі й рішучих собак. Їх вважають одним із найвідданіших псів, що обожають господаря та готові перебувати поруч у будь-який час, а у разі загрози, можуть охороняти його до втрати життя [10, 13, 41, 42, 43, 61, 63]. До незнайомців німецька вівчарка ставиться досить насторожено. Адже собаки цієї породи досить уважні та завжди перебувають насторожі. З них виходять чудові охоронці, собаки-поліцейські, собаки-сапери тощо. Цуценята добре сходяться як із літніми людьми, так і з дітьми. Тому з них виростають чудові компаньйони у разі відповідного виховання. Їх також використовують як собак-поводирів для глухих або сліпих людей. Недоліком цих собак є те, що вони не можуть упродовж тривалого часу залишатися на самоті. Проте, правильно виховані особини з урівноваженим типом вищої нервової діяльності ніколи не будуть щось руйнувати або псувати там, де їх залишили на самоті.

Забарвленням шерсті у німецьких вівчарок буває стандартним і нестандартним [10]. До стандартного забарвлення належить чорне (рис. 1.7), біле (рис. 1.8), чорно-підпале (рис. 1.9), зонарне (рис. 1.10), непрапане (рис. 1.11), руде (рис. 1.12), а до нестандартних – інше, що наведено на рисунку 1.13.

Рис. 1.7. Німецька вівчарка чорної масті

Рис. 1.8. Німецька вівчарка білої масті

Рис. 1.9. Німецька вівчарка чорно-підпалової масті

Рис. 1.10. Німецька вівчарка зонарної масті

Рис. 1.11. Німецька вівчарка чепрачної масті

Рис. 1.12. Німецька вівчарка рудої масті

За типом шерсті німецьких вівчарок поділяють на довгошерстих та короткошерстих (рис. 1.14).

Нарешті, на даний час відомо чимало ліній німецької вівчарки, а саме: німецька, американська, чеська лінія, староамериканська, англійська, швейцарська, панда, шилох, довгошерста, королівська, кунмінг, циганська, карликова, американська тундрова, утоноган, чехословацький вовчак та інші [63].

Сіре

Золотисте

Блакитне

Чале

Рис. 1.13. Нестандартні різновиди забарвлення шерсті у собак породи Німецька вівчарка

Рис. 1.14. Німецька вівчарка короткошерста [42] та довгошерста [43]

Перший стандарт породи, як уже зазначено вище, складений в 1899 році. З майже незмінними вимогами він існує й досі. Ці собаки мають бути

середнього зросту, з добре розвиненою мускулатурою. У чистокровних псів зріст у холці повинний становити 60–65 см, у сук – 55–60 см, а жива маса за досягнення дорослого віку – 30–40 кг і 22–31 кг, відповідно. Голова у них клиноподібна, лоб трохи опуклий, щелепа добре розвинена, кінчик носа – обов'язково чорний, прикус – потужний та ножицеподібний. Очі не опуклі, мигдалеподібні та якомога темніші. Вуха стоячі, середнього розміру, спрямовані вгору. Корпус довгий, груди широкі. Тривалість життя коливається в межах від 9 до 13 років та перебуває під впливом як генотипових, так і паратипових чинників, тобто умов існування, у т. ч. утримання, живлення та догляду [13, 46, 63].

Статева зрілість у цуценят німецької вівчарки настає в 6-місячному віці. Але готовими до спаровування задля отримання цуценят належної кондиції, їх вважають за досягнення 1,5-річного віку. В кінологічних розплідниках практикують в'язку сук не частіше одного разу на рік. До результативного парування вони готові на 9–20 день від початку тічки [41, 42, 46, 69].

Малінуа належить до одного з 4-х різновидів бельгійської вівчарки. В багатьох країнах кожний з зазначених різновидів вважають за окрему породу [2, 9, 55, 56]. Усі вони, а саме Малінуа, Тервюрен, Грюнендаль, і Лакенуа (рис. 1.15), створені бельгійськими кінологами-ентузіастами наприкінці XIX – на початку XX століття. Деякі з них були залучені до армії під час Першої світової війни і виявились дуже ефективними для доставки медикаментів пораненим на полі бою, донесеній, продуктів харчування та інших вантажів в окопи. Є дуже енергійними собаками середнього розміру, які отримують дуже позитивні оцінки при службі в поліції. Їх висота в загривку, залежно від статі та віку, варіює в межах 56–66 см, жива маса – в межах 18–36 кг, а середня тривалість життя – від 10 до 16 років [46, 69]. До найбільш поширених з них належить Малінуа. За повідомленням деяких авторів [2, 38], ця порода собак за поширенням в поліції займає друге місце після німецької вівчарки. В спеціальній літературі кінологи найчастіше застосовують таку

назву цих собак «бельгійська вівчарка Малінуа, або – бельгійська Малінуа» [2, 38, 46].

Малінуа

Тервюрен

Грюендаль

Лакенуа

Рис. 1.15. Породи (або різновиди) бельгійських вівчарок

Варто зазначити, що кінологи довгий час бордер-коллі вважали найрозумнішою породою собак (рис. 1.16). Але, фінські дослідники [41] за результатами експерименту, в якому взяли участь понад 1000 собак 13 порід, довели, що найрозумнішою з них є бельгійська вівчарка Малінуа. Під час експерименту дослідники ставили перед дослідними собаками серію завдань, спрямованих на оцінку їх когнітивних здібностей та поведінкових реакцій. Зокрема, собаки повинні були продемонструвати свої навички у

розпізнаванні жестів людини, подоланні перешкод, вирішенні просторових та інших завдань. У цьому змаганні бельгійські вівчарки Малінуа краще за інших виконали більшість завдань та отримали 35 балів з 39 можливих. Собаки породи бордер-коллі посіли друге місце з 26 балами, а німецькі вівчарки з 25 балами – третє. Внаслідок цього виникло питання: чому Малінуа такі розумні? Найбільш коректний варіант відповіді на це запитання пов'язують з історичним призначенням Малінуа. Цю породу собак спочатку створювали (як доречи й бордер-коллі) для випасу худоби, що вимагало від них швидкого реагування на команди, самостійного прийняття рішень та високого рівня самоконтролю. Століття селекції закріпили ці якості, зробивши Малінуа не лише розумними, а й дуже працездатними та витривалими собаками. Високий інтелект притаманний не лише Малінуа. Крім бордер-коллі і німецької вівчарки (яка створена за схрещування німецьких пастуших порід, про що вже йшлося вище), до дуже розумних належать пуделі, золотисті ретривери та ще чимало порід, яким властиві високі здібності до навчання та вирішення завдань.

Рис. 1.16. Собака породи бордер-коллі

У Бельгії, США, Нідерландах, Франції, Німеччині та інших країнах, починаючи з 1920 року, почався процес швидкого поширення бельгійських вівчарок тоді ще різновиду Малінуа завдяки створенню там мережи

розплідників. У наш час ця порода собак має велику і заслужену повагу за свою роботу в армії, поліції, у прикордонників, у працівників служб, що займаються пошуково-рятувальними операціями (рис. 1.17). Вважається, що Малінуа є надзвичайно здібною до навчання породою, яка відрізняється чудовими навичками запам'ятовувати, спостережливістю, слухняністю та допитливістю. Але ці собаки дуже чутливі і відразу втрачать довіру до дресирувальника або господаря у разі застосування примусу, крику чи сили. Тому важливо послідовне виховання на позитивному підкріпленні, що забезпечить досягнення чудових результатів [2]

Рис. 1.17. Малінуа на службі в поліції і ЗСУ

Судячи з літературних даних [76, 77, 81, 84, 86], між собаками є чимало однакових поведінкових реакцій на певні подразники та відмінностей водночас як індивідуальних, так і породних, що пов'язують або з результатами їхнього виховання, або з типом вищої нервової діяльності. Стислому розгляду цього питання присвячений наступний підрозділ цієї роботи.

1.2. Тип вищої нервової діяльності і працездатність службових собак

В спеціальній літературі є чимало повідомлень [46, 70, 81, 87, 89] про те, що поведінкові реакції різних собак на один і той же подразник можуть суттєво відрізнитися залежно від типу їх вищої нервової діяльності (ВНД).

Здавна вважається, що боягузтво, або пасивно-оборонна реакція собаки, є проявом слабого типу його нервової діяльності. Але насправді, це не завжди так. В досліді, якій проведений на 35 собаках з яскраво вираженою пасивно-оборонною реакцією виявлено, що лише 16 з них (45,7 %) мали слабкий тип ВНД, а 19 (54,3 %) – сильний. Отже, результати цього досліду не дозволяють беззаперечно ототожнювати пасивно-оборонну поведінку собак зі слабким типом ВНД. У цьому ж експерименті дослідили 16 собак ще однієї групи, сформованої з особин, що не мали пасивно-оборонної поведінки. Із них, як виявилось, 15 собак (93,8 %) належали до сильного типу ВНД, а ще 1 (6,2 %) – до слабого. Це свідчить про те, що відсутність боягузтва у собак не є 100 % гарантією їх належності до тварин з сильним типом ВНД. Подібні результати отримані і при дослідженні активно-оборонної поведінки, яка у собак сильного типу проявляється дещо сильніше, ніж у носіїв слабого типу. Авторами досліду зроблений висновок про те, що оборонні реакції собак знаходяться в деякій залежності від їх типологічних особливостей. Проте, у жодному разі не можна ототожнювати їх із типами вищої нервової діяльності собак та давати, виходячи з цього, оцінку типу поведінки.

Доведено також [24, 46], що кастрація призводить до послаблення деяких специфічних функцій нервової системи собак. Особливо суттєво відбивається це на собаках слабого типу. Кастрація цуценят призводить до більш негативних наслідків, ніж дорослих собак. Згідно з цими дослідями, за повної чи часткової нестачі чоловічого статевого гормону в крові, кобелі втрачають ознаки агресивності через певні зміни в діяльності нервової системи. Таких собак не використовують для служби в поліції або ЗСУ. Але вони стають ідеально придатними для виконання тяглових функцій тому, що не беруть участі в будь-яких бійках.

Виявлені певна відмінність кобелів від сук за типом вищої нервової діяльності та за оборонною поведінкою [46, 64, 84, 89]. Серед кобелів виявлено значно більше особин з сильним типом ВНД, а серед сук – боягузливих особин. Отже, як правило, кобелі мають сильніший тип ВНД,

дещо менш виражену пасивно-оборонну поведінку та різко виражену активно-оборонну реакцію. В дослідях випадки відхилення від цього правила не перевищували 5 %. Тому за застосування методу масового відбору (селекції) собак, призначених для розшукової служби, перевагу надають кобелям попри притаманного їм сильно вираженого статевого рефлексу, якій заважає їх дресируванню та виконанню на належному рівні деяких функцій.

Вважається, що тип ВНД будь-якої конкретної собаки успадковується [8, 18, 46, 91]. Інші автори [37, 54, 62, 78, 81] погоджуються з цим, але стверджують, що на формування типу ВНД впливають умови існування собаки, а особливо техніка виховання та дресирування. Суть загального дресирування полягає не лише в навчанні собаки певним навичкам, а й у формуванні основної поведінки, яка пов'язана з типом їх ВНД. Отже, тип ВНД дорослих собак розглядається як результат взаємодії генетично обумовлених чинників з умовами існування та виховання їх починаючи з цуценячого віку.

На думку Виноград О. В. та ін. [12], критеріями відбору службових собак до кінологічних угруповань Державної кримінально-виконавчої служби України (ДКВС) має бути: генетично обумовлене прагнення до гри з апортувальним предметом; відповідна поведінкова реакція (обгавкування, завмирання, сидання, лягання, стояння) під час засідки, пошуку, виявлення та затримання порушника; схильність до роботи чуттям; відсутність будь-якої реакції на зовнішні подразники; лояльність до людей; соціалізована поведінка. При цьому підготовку собак до певної спеціальної служби, як правило, здійснюють за застосування послідовного методу їх дресирування.

Інспектор-кінолог в процесі дресирування службового собаки, з теоретичної точки зору, має діяти як суб'єкт, а собака – як об'єкт цього процесу. Однак процес дресирування – це не лише вплив суб'єкта на об'єкт, а й певна взаємодія, результатом якої і є бажана поведінка. Якщо розглядати саме так цей процес, то дресирування – це цілеспрямований та послідовний вплив людини (дресирувальника) на собаку задля вироблення необхідного

умовного рефлексу. Сутність дресирування полягає у виробленні у собаки умовних рефлексів (навиків), необхідних для управління його поведінкою під час служби в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах ДКВС України.

Цікавою є методика дресирування собак на предмет виявлення наркотичних речовин. Для дресирування застосовують до семи імітаторів запаху наркотичних засобів: кокаїну, героїну, марихуани, опію-сирцю та макової соломи, а також метадону. Вони, крім запаху, не мають нічого спільного з наркотиками, не потребують спеціальних дозволів та не шкідливі для людей і собак. На думку авторів [12, 35], спеціально підготовлений собака з пошуку наркотичних засобів та психотропних речовин повинен відповідати таким вимогам: а) чітко й безвідмовно виконувати вправи з навиків слухняності; – спокійно реагувати на постріли, освітлення місцевості та інші звукові й світлові подразники;

б) активно, зацікавлено та самостійно: 1) впродовж 5 хвилин, оглядати із зовнішнього боку та зсередини дві легкові автомашини, вантажну автомашину або автобус, виявляти й позначати місця приховування в них наркотичних засобів та психотропних речовин; 2) впродовж 3 хвилин, оглядати вантаж (10 великогабаритних ящиків тощо) або 20 одиниць багажу (ящики, тюки, валізи, дипломати, сумки, рюкзаки тощо), виявляти й позначати багаж, у якому приховано наркотичні засоби та психотропні речовини; 3) впродовж 5 хвилин, оглядати (4–5 приміщень будівлі, споруди, місцевість загальною площею близько 100 м², виявляти й позначати приховування наркотичних засобів та психотропних речовин; 4) в наморднику, впродовж 3 хвилин, оглядати групу людей у кількості 7–8 осіб, що перебувають у певному місці або рухаються повз собаку, виявляти і позначати людину, яка має приховувані (на тілі, в одязі, під одягом) наркотичні засоби та психотропні речовини; 5) диференціювати запахи на установці для диференціювання і серед інших місткостей з різними запаховими речовинами, знаходити ємність з наркотичним засобом та/або

психотропною речовиною. Привчання собаки працювати за будь-яких умов тривалий період часу здійснюють шляхом поступового збільшення навантаження за додавання нових різноманітних команд та вправ на тлі смакового заохочення та скорочення тривалості періодів відпочинку та гри [11, 71, 77, 83]. Вважається, що при початковому дресируванні у ранньому віці, тривалість роботи з собакою не повинна перевищувати 10–15 хвилин. Поступово цю тривалість збільшують з урахуванням темпераменту та здібностей собаки. Водночас поступово збільшують і робоче навантаження за створення умов, які ускладнюють роботу. Наприкінці курсу дресирування воно повинно дорівнювати робочому режиму, який буде в собак під час служби [45, 46, 65, 67].

Управління процесом утворення навиків на команди є основним обов'язком дресирувальника. Саме він має підбирати і застосовувати комплекс подразників при дресируванні собаки з урахуванням особливостей його поведінки й характеру, зберігати зацікавленість щодо утворення умовних рефлексів, а також формування навиків. У разі необхідності він може змінювати режим роботи та способи застосування подразників [11, 36, 46, 57, 75, 81].

Навиком називають умовний рефлекс, що автоматично і безвідмовно виконується собакою. Він формується поступово та стадійно. Під час першої стадії здійснюється вироблення початкового умовного рефлексу на команди дресирувальника. Це досягається за поєднання умовних і безумовних подразників, які підкріплюються різними способами. Тривалість першої стадії становить 3–10 діб. За цей час проводять від 3 до 7 занять з відпрацювання від 5 до 20 поєднань залежності від їх складності і швидкості утворення початкового умовного рефлексу. На перших заняттях поєднання повторюють приблизно через 3–5 хвилин та підкріплюють даванкою ласощів або прогладжуванням. Ласощами підкріплюються ті поєднання, в яких дія собаки відбувається за харчового збудження. Якщо ласощі заважають утворенню початкового умовного рефлексу, то поєднання підкріплюють

прогладжуванням. На наступних заняттях проміжний контроль між поєднаннями зменшують до 1–2 хвилин, а за появи ознак початку утворення умовного рефлексу, вводять систему вправ. Підкріплення поєднань здійснюють даванкою ласощів або погладжуванням з подальшим даванням ласощів тому, що слово «Добре» в цей початковому періоді підготовки собак не має заохочувального впливу [46, 75, 79]. Контрольні перевірки щодо утворення умовного рефлексу проводять через 10, 20, 30 і 40 поєднань. Ознакою утворення є факт його прояву без застосування безумовного подразника. Якщо собака опирається або демонструє протилежну реакцію на дії дресирувальника, то необхідно підібрати інший безумовний подразник або змінити способи його застосування. Неправильно виконані собакою дії ні в якому разі не підкріплюють заохоченням.

Точно так же, у відповідних інструкціях, рекомендаціях, настановах та наукових статтях, докладно викладені методичні особливості здійснення другої і третьої стадій вироблення початкового умовного рефлексу [1, 11, 30, 39, 46, 54]. Однак, важливо ще раз зазначити деякі ключові моменти. Так, тривалість безперервної роботи собаки поступово збільшують від 20 до 50 хвилин, а згодом – чотирьох годин. Тривалість відпочинків між вправами має становити 10–15 хвилин. Контрольні перевірки проводять через кожні 10 діб занять і в кінці другої і третьої стадії. Вироблення навички вважається закінченим, якщо собака активно проявляє його в складній обстановці по першій команді або жесту, який подається дресирувальником на відстані до 30 метрів від собаки [6, 11, 47].

Як у спеціальній літературі, так і в інформаційних джерелах системи *Internet* є чимало повідомлень про емоційну поведінку деяких собак на вулиці, в інших людних місцях. Мається на увазі обгавкування велосипедистів, інших собак та людей. Таких «некомфортних» собак називають реактивними та пов'язують їх поведінку або з типом вищої нервової діяльності, або з незадовільним вихованням. Реактивна поведінка – це занадто

емоційна реакція на певні подразники. Ці подразники називають тригерами. Тригери на фізіологічному рівні запускають високоемоційну реакцію, що призводить до виникнення страху або збудження, через які собака перестає чути та виконувати команди дресирувальника. Це стосується навіть команд, які собака добре знає. У нього блокується харчова та ігрова мотивація, а поведінка стає неконтрольованою. Типові реакції собак із реактивністю – це активне обгавкування, бажання наздогнати, налякати або втекти та уникнути подразник. Вважається, що до реактивності схильні в першу чергу собаки з холеричним типом ВНД. Дуже часто причиною реактивної поведінки стає недостатня соціалізація собаки у ранньому віці, коли він ще був цуценям. На думку досвідчених кінологів [47, 83], якщо дресирувальнику за декілька занять не вдається позбавити собаку зазначеної реактивності, то його варто усунути із групи претендентів на службу в поліцію. Для економії часу, матеріальних та фінансових ресурсів краще почати роботу з новим цуценям, ніж доводить до належної «кондиції» собаку з реактивною поведінкою [54, 75].

Вважається [82], що індивідуальні відмінності в імпульсивності проявляються на когнітивному (розумовому) або на поведінковому рівні і пов'язані з різними життєвими результатами. Однак існує брак емпіричних доказів, які б підтверджували довготривалу стабільність цих характеристик у тварин. У спеціальному дослідженні автори визначали стабільність показників імпульсивності у собак, оцінених з інтервалом у понад шість років. Зокрема, дослідні собаки мали 15 хвилин вільного доступу до двох дозаторів їжі, один з яких видавав шматочок їжі одразу, а інший видавав три шматочки після затримки, яка збільшувалася на одну секунду кожного разу, коли собаки брали їжу. Максимальна затримка, досягнута в цьому завданні, відображала прийняття рішення, або когнітивну імпульсивність, тоді як кількість додаткових натискань на пристрій з відкладеною

винагородою під час затримки розглядали як міру моторної або поведінкової імпульсивності. Отримані показники сильно і достовірно корелювали між собою протягом багатьох років. Максимальна затримка, досягнута в поведінковому тесті також була дуже стабільною, тоді як швидкість натискання на лапу не корелювала між роками. Ці результати демонструють, що когнітивна, але не моторна імпульсивність у собак є дуже стабільною з плином часу.

Досліджена активність ключових ензимів системи антиоксидантного захисту в крові собак з різними типами вищої нервової діяльності за впливу короткотривалої харчової деривації. Виявлено, що у собак вона викликала стресовий стан, який супроводжувався не тільки зміною їх поведінки, але і відображалась на стані ферментативної ланки системи антиоксидантного захисту в організмі. Зокрема, встановлено достовірний вплив короткотермінової харчової деривації на активність каталази в еритроцитах крові собак. Виявлені прямі зв'язки сили та врівноваженості нервових процесів з активністю даного ензиму. За такого впливу, через добу та три доби після дії стресового фактору, активність каталази в крові собак слабого типу вищої нервової діяльності була менша на 3,6–5,8% ($P < 0,05$), ніж у їх аналогів з сильним врівноваженим рухливим типом ВНД [18, 74].

Визначення типу вищої нервової діяльності у собак не є легкою справою через відсутність відповідного інструментарію. Тому для цього застосовують різноманітні суб'єктивні оцінки в балах. Наприклад, науковці Сумського НАУ при визначенні робото здатності собак середньоазіатської вівчарки залежно від типу їх вищої нервової діяльності [8] застосували саме бальну оцінку. Тестування нервової системи собак вони проводили в два етапи. На першому етапі визначали силу нервової системи за реакцією собак на сильний звуковий подразник, а саме, звук пострілу із стартового пістолета на відстані 15 м. Другий етап передбачав перевірку захисних якостей за допомогою «умовного зловмисника» – фігуранта з захисним рукавом. В

залежності від вираженості реакції на постріл собаки одержували таку оцінку: 5 – у собаки відсутня реакція на постріл; 4 – в момент пострілу собака повертає голову в бік стрільця, або несильно сіпається; 3 – собака змінює положення тіла, або проявляє ознаки агресії до стрільця; 2 – собака боїться пострілу, але після команди провідника заспокоюється і продовжує виконувати навички; 1 – панічний страх, собака не чує команд провідника і намагається втекти з майданчика. Для оцінки соціальної адаптації собак автори теж застосовували 5-бальну оцінку, а саме: 5 – доброзичливе, спокійне відношення до помічників; 4 – орієнтовна реакція, сторожкість без ознак страху й агресії; 3 – орієнтовна реакція, собака проявляє агресію в бік помічників; 2 – невпевнена поведінка, пасивно-оборонна реакція в бік помічників; 1 – собака боїться помічників, намагається уникнути близького контакту з ними. Варто зазначити, що автори дослідження рекомендують відбір собак цієї породи здійснювати не за типом ВНД, а за лінійним походженням. [8].

Повертаючись ще раз до питання ранньої оцінки і відбору собак для служби в поліції варто зазначити, що застосування традиційних методів, які базуються на їх породній або лінійній належності не забезпечує очікувано результату. Одним з важливих елементів при підготовці службових собак є агресивна поведінка, яка впливає на формування різних навичок необхідних для виконання оперативних службових завдань, таких як затримання, обшук з подальшим нападом, конвоювання, обшук транспортних засобів, обшук об'єкта, опрацювання запахового сліду людини. При перевірці робочих здібностей уже відібраних службових собак за використання вправ відповідно до нормативних документів, неможливо отримати неупереджені дані про потенціал їх агресивності. Але, наприклад, встановлено, що суки бельгійської та німецької вівчарки перевершують псів за часом виявлення предмета при роботі по вибірці і їх доцільніше використовувати для виявлення запахів і людей при обшуках. Пси перевершують сук при роботі по сліду, ймовірно, за рахунок більшої фізичної витривалості, і тому їх

рекомендують використовувати для розшуку і затримання злочинців. Виявлено, що собаки з низьким рівнем стресової чутливості мають високі психофізіологічні властивості, які обумовлюють їх високу роботоздатність. У собак із середньою стресовою чутливістю роботоздатність на 21,4% нижче, ніж у стрес стійких. Собаки з високою стресовою чутливістю мають найнижчі психофізіологічні властивості. Їх роботоздатність на 35,4% нижча, ніж у стрес стійких, та на 21,6%, ніж у собак з середньою стресовою чутливістю, що свідчить про недоцільність залучення для служби в поліції. В результаті спостереження за відволіканням собак на сторонні подразники показали, що сильно відволікаються одиниці службових тварин. Як показує практика, це більше залежить від ступеня натренованості службово собаки, ніж від породи. Стосовно вищої нервової діяльності, то в колі кінологів існує думка, що це є породною ознакою. Так, у німецьких вівчарок нібито переважає сангвінічний тип, у спанієлів – холеричний, що пояснює їх метушливість, хаотичність пошуку під час роботи [17]. Однак, важливо визначити внутрішню породну ситуацію щодо типу ВНД, а також можливість та доцільність відбору за цією ознакою для відповідного виховання, соціалізації, дресируванню собак, здатних виконувати певні поліцейські функції. Саме цьому питанню і присвячене наше дослідження.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИ ВИРІШЕННЯ ПОСТАВЛЕНИХ ЗАВДАНЬ

2.1. Характеристика умов утримання та виховання службових собак

Дослід проведено на собаках порід німецька і бельгійська вівчарка Малінуа в одному із поліцейських кінологічних центрів, що розташований в Хмельницькій області. Цей центр ще не має власного розплідника, а тому отримує собак із інших розплідників, які вже пройшли загальний та спеціальний курси дресирування та відібрані для служби в поліції. Тут їх піддають додатковому спеціальному дресируванню для підготовки собак, здатних виконувати патрульно-розшукові, патрульно-постові функції, а також виявляти, розпізнавати певні запахи та знаходити їх джерело (трекінг).

На території кінологічного центру, відповідно до санітарних норм [27, 49, 50], розташовані різноманітні приміщення та споруди, в тому числі адміністративні, а також для утримання та дресирування собак. Спеціальний стадіон для тренування собак та смуга перешкод обладнані відповідним устаткуванням (рис. 2.1, рис. 2.2, рис. 2.3, рис. 2.4)

Рис. 2.1. Тренувальний стадіон зі смугою перешкод

Рис. 2.2. Німецька вівчарка долає снаряд «Гірка»

Рис. 2.3. Бельгійська вівчарка Малінуа долає снаряд «Бар'єр»

Рис. 2.4. Бельгійська вівчарка Малінуа затримує умовного «порушника»

Собак утримують індивідуально в просторих дерев'яних домиках, кожний з яких має додатково будку для їх відпочинку в холодну пору, а також вольєр з тильного боку для вигулу площею 50 м² (рис. 2.5).

Рис. 2.5. Умови утримання службових собак

Їх утримання та живлення здійснюється відповідно до чинних Інструкції [25, 26, 48], а також інших нормативних актів та рекомендацій [20, 22, 29, 31, 32, 33, 40, 66] з урахуванням їх живої маси. Живу масу у собак вимірювали раз на тиждень. У німецьких вівчарок, наприклад, за досягнення

1-річного віку вона має становити 33,0-34,5 кг у псів та 30,0-32,0 кг – у сук, а 2-річного – 34,0-40,0 і 32,0-33,5 кг, відповідно [61]. У разі, якщо жива маса у деяких собак не відповідає зазначеним вимогам, то здійснювали індивідуальне корегування раціону їх живлення.

2.2. Особливості планування та проведення дослідів з порівняльних іспитів собак двох службових порід

Суть дослідів полягала в оцінці собак 222 собак віком від 1 до 2 років, які належали до 2-х порід, а саме німецька та бельгійська вівчарки, вже пройшли загальний (ЗКД) й спеціальний (СКД) курси дресирування та були відібрані для служби в поліцію. Але, для належного виконання певних поліцейських функцій, їх треба було спочатку оцінити за тестами, про які йдеться далі, для правильного розподілу за спеціалізаціями, тобто на патрульно-розшукових, патрульно-постових і придатних для трекінгу (табл. 3.1) з урахуванням їх типу вищої нервової діяльності та інших індивідуальних властивостей.

Варто ще раз зазначити, що собаки дослідної групи надійшли до кінологічного центру з різних розплідників країни. Вони були відібрані за сумою балів, отриманих після закінчення загального і спеціального курсів дресирування. Незважаючи на походження щодо будь-якого розплідника, всі вони пройшли ЗКД і СКД аналогічними програмами.

Що стосується програми підготовки патрульно-розшукових собак (ПРС) для потреб міліції, української армії, прикордонників, митниці, пенітенціарної служби, то чинними нормативами [51] передбачено три рівні (ступені) складності СКД, а саме перший – базовий, або ПРС–1, другий – перехідний (ПРС–2) та третій – професійний (ПРС–3). Програма ПРС–1 («Патрульно-розшуковий собака-1») має на меті масову базову підготовку поголів'я собак службових порід для виконання завдань з виявлення, розшуку, затримання та знешкодження диверсантів, терористів та злодіїв. Це є перший ступень підготовки патрульно-розшукових собак, якій складається

з двох основних навиків: патрулювання та переслідування по «гарячому» сліду. Собак, які успішно подолали перший рівень складності навчання, допускають до другого, а далі, точно так же, – до третього. Програмою передбачені такі умови та порядок виконання навиків:

1. ПРС–1. а) *Патрулювання*. Собака на повідцю рухається разом з провідником лісовою дорогою, яка з обох боків щільно обмежена густим лісовим масивом. Довжина дистанції – 300 метрів. Вірогідний порушник у цивільному одязі (та в захисному костюмі під ним) повинен замаскуватися і нерухомо сидіти (або лежати) в 15 кроках з будь якого боку від дороги. Собака повинен зібрано та уважно рухатись по дорозі по маршруту «туди і назад», а провідник має право зупиняти його та насторожувати командами або жестами. Суддя рухається позаду провідника з собакою в 50-ти метрах, не відволікаючи їх. В кінцевій точці першого проходу (якщо порушника не виявлено), провідник з собакою чекають на суддю, після чого починають рухатись у зворотному напрямку. При виявленні «порушника» собака повинен чітко вказати на його місце знаходження будь-яким способом, а провідник – зупинитися та підняти вгору вільну руку, сигналізуючи судді про це виявлення. Після цього провідник голосно подає «порушнику» команду вийти з піднятими руками. «Порушник» встає і стріляє в бік провідника з 9-мм пістолета та починає тікати. Провідник пускає собаку на ураження, відстібнувши повідець. «Порушник» повинен прийняти собаку, не розвертаючись до неї обличчям. Провідник знімає собаку з «порушника» за механічного, або будь-якого іншого способу, бере його на повідець та конвоює «порушника» ззаду до дороги. Вивівши «порушника» на дорогу, провідник подає йому команду стати на коліна та підняти руки за голову. Навик вважається виконаним, якщо собака виявив та затримав «порушника» під час першого, або другого проходження дистанції.

2. ПРС–1. б) *Розшук по «гарячому» сліду*. За віддалення собаки на 10 метрів від «порушника», провідник дає йому можливість зникнути поміж деревами з протилежного боку від місця його засідки. «Порушник» повинен

пройти 1500 метрів звичайним шагом, зробити поворот під кутом 90 градусів не раніше, ніж через 300 метрів, пройти 50 метрів і зробити ще один поворот під прямим кутом таким чином, щоб знову рухатись прямо від того місця, де знаходиться собака. В кінцевій точці сліду він ховається, використовуючи особливості місцевості, але не залазить на дерева. Через 30 хвилин провідник заводить собаку вглиб лісу на 10 метрів в 10 метрах від того місця, де зайшов в ліс «порушник», і здійснює постановку собаки на слід під прямим кутом. Час для постановки – 5 хвилин. Переслідування здійснюється на повідці. Провідник має право повторних постановок на слід у випадку, коли собака його губить. Коли собака встановить візуальний контакт з «порушником», тої атакує собаку (лобова атака). Собака з повідця не спускається, провідник знімає його з «порушника» будь-яким способом. Навик вважається виконаним, якщо собака знайшла по сліду та знешкодила «порушника» не пізніше, ніж через 40 хвилин після постановки на слід.

3. ПРС–2. а) *Обшук приміщення*. Мета іспиту – перевірка собаки на здатність пошуку порушника в закритих приміщеннях. Використовують нежитлове одноповерхове приміщенні, що складається з 8–10 окремих, або прохідних кімнат, які можуть бути захарашені побутовими та іншими предметами. Проте, на підлозі приміщення не повинно бути скла, гостро-ріжучих та інших травмонебезпечних предметів. Іспит проводиться в світлу пору доби. Вірогідний порушник у захисному костюмі під цивільним одягом проникає в приміщення з протилежного боку від місця входу собаки, ховається в одній із кімнат, використовуючи предмети та мотлох для маскування. На весь час іспиту він завмирає, не створюючи шуму до моменту атаки собакою. З входу територія усього приміщення має бути "засліджена" слідами третіх осіб, але не «порушника». Провідник перед входом у приміщення знімає собаку з повідця та посилає на обшук. Увійшовши до приміщення, собака повинен одразу активно розпочати пошук «порушника», послідовно відпрацьовуючи всі кімнати. Провідник йде за собакою, не втрачаючи з нею візуального контакту. Собака, виявивши «порушника»,

повинен його негайно атакувати. «Порушник» починає рухатись тільки після атаки собаки, пасивно уникаючи укусів. Провідник знімає з нього собаку в будь-який спосіб і на повідцю виводить з приміщення, а «порушник» залишається на місці. Йому заборонено виходити з приміщення через головний вхід до закінчення перевірки останнього учасника іспитів .

4. ПРС–2. б) *Розшук людини по запаховому сліду*. Довжина маршруту – 3 км. Давність сліду – 3 години 30 хвилин. Тривалість розшуку – не більше 90 хвилин. Слід – одинарний. Складові маршруту: 2 – «петлі»; 1 – «вісімка»; 2 – «тупі кути»; 1 – «гострий кут»; 2 – «перетинаючи сліди двох різних людей». Маршрут проходить в замиській зоні, на «незаслідженій» території, починається з «петлі» діаметром 20–25м. На протилежних сторонах «петлі» розкидано ласощі – 3 кусочки м'яса. Через 100 метрів від першої «петлі» проходить перший слід, що перпендикулярно перетинає маршрут «порушника». Другий переринаючий слід починається в тому ж місці, що й перший, але перетинає маршрут «порушника» багаторазово, хвилястою лінією впродовж 10 метрів. Надалі маршрут складається відповідно інструкції судді, куди включенні вищевказані зміни маршруту (кути та петлі) з урахуванням природних умов місцевості. На всьому маршруті категорично заборонені будь-які візуальні підказки собаці та провіднику. В кінцевій точці сліду «порушник» ховається, використовуючи особливості місцевості, але без лазіння на дерева. Провідник ставить собаку на слід з обшуку місцевості на довгому повідцю. При постановці собаки на слід кількість спроб не регламентується. Час для постановки собаки на слід – 10 хвилин. Коли собака встановить візуальний контакт з «порушником» то він атакує собаку (лобова атака). Собака з повідця не спускається. Провідник знімається його з «порушника» у будь-який спосіб. Навик вважається виконаним, якщо собака знайшла по сліду та «знешкодила порушника» не пізніше, ніж через 90 хвилин після постановки на слід.

5. ПРС–3 є вищим ступенем програми і вимагає професійного рівня підготовки розшукових собак. Вимагає від провідника собаки вміння

працювати із спеціальним пристроєм «Шершень». ПРС-3 складається з двох розділів: 1) розшук людини по запаховому сліду; 2) виявлення розшукуваної людини по сліду та її затримання.

Отже, ПРС–3. *а) Розшук людини по запаховому сліду.* Довжина маршруту – 5 км. Давність сліду 6 годин 30 хвилин. Тривалість розшуку – не більше ніж 150 хвилин. Слід одиночний. Маршрут складається з гострих кутів та петель, перетинаючих слідів, відволікаючих подразників (тварини, люди, транспорт, тощо), 2-х «розтяжок», 1 запахової пастки із сильнодіючою речовиною. На початку маршруту (перші 50 метрів) обов'язково розкидають ласощі (м'ясо). Вони можуть бути розкидані додатково і по всій довжині маршруту. Маршрут починається в замиській зоні, проходить через населений пункт та завершується за його межами. На всьому маршруті категорично заборонені будь-які візуальні підказки собаці та провіднику. Провідник на старті отримує від судді консервований запах в приборі «Шершень». Використавши належним чином консервований запах, провідник ставить собаку на слід з обшуку місцевості на довгому повідці. Якщо собака губить слід, провідник повинен використати консервовану повітряно-запахову суміш, та повторно поставити його на слід. При виявленні розтяжки на маршруті собака повинен зупинитись за 0,5-1,0 метр перед нею і беззвучно позначити її властивим особисто їй способом. Під час роботи собака не повинен відволікатись на тварин, сторонніх людей та будь-які інші подразники. Головна мета – привести провідника до місцезнаходження «порушника», якого собака має визначити із групи людей, що знаходяться поруч з ним.

6. ПРС–3. *б) Виявлення розшукуваної людини по сліду та її затримання.* Слід закінчується на майданчику розміром 50 x 50 метрів, на якому п'ятеро людей в цивільному одязі (один із них – суддя) спокійно рухаються в будь-якому. Їм категорично заборонено в будь-який спосіб привертати до себе увагу собаки. Шостий – розшукуваний «порушник», нічим не відрізняється від п'яти статистів. Вийшовши по сліду «порушника» на кордон майданчика,

що позначений спеціальною стрічкою, провідник надягає на собаку намордник та пускає його на пошук «порушника». Собака має правильно виявити та атакувати «порушника». Після першої результативної атаки «порушник» без спротиву падає на землю, а провідник забирає собаку. У разі невдалих дій собаки повторних спроб йому не надається.

Варто також дещо висвітлити деякі важливі аспекти методика підготовки собак для патрульно-постової служби. Патрульно-постових та сторожових собак застосовують для посилення служби нарядів, які виконують службові завдання з охорони кордонів, об'єктів особливого призначення та підтримки громадського порядку [60]. Ці собаки повинні мати такі здібності: 1) своєчасно сповіщати дресирувальника про появу сторонніх людей зміною своєї поведінки, а саме насторожуванням, прагненням рухатися вперед і т. д., але не подаючи звукових сигналів; 2) проводити обшук місцевості та приміщень; 3) працювати за запаховим слідом невеликої давнини. Різниця між собаками патрульно-постової та сторожової служби полягає у назві та деяких особливостях умов виконання відомчих службових завдань.

Їх дресирують за тією ж схемою, що застосовується при підготовці патрульно-розшукових собак. Собаки, що відібрані для цієї служби, повинні бути середнього або вище середнього зросту, мати добрий зір, гострий нюх і слух, середню збудливість. У патрульно-постових та службових собак виробляють такі навички: 1) недовірливе, злісне ставлення до сторонніх людей, їх затримання, конвоювання та захист господаря; 2) обшук місцевості та приміщень для виявлення людини, її предметів та запахового сліду. До вироблення цих спеціальних навичок приступають після завершення курсу загального дресирування. У разі потреби додатково особливу увагу при цьому приділяють специфічним навичкам. Так, якщо собака призначена для служби у населених пунктах, її привчають безбоязно заходити у підвали, у приміщення для утримання худоби та інших тварин, для зберігання сіна, кормів чи техніки, а також до активного руху.

Розвиток недовірливості та злості у собаки. Привчання затримувати, охороняти і конвоювати людину, що тікає, захищати провідника здійснюється за методикою підготовки собак для патрульно-розшукової служби, що докладно висвітлена вище. При цьому враховують умови, в яких працюватиме собака, а також можливі дії порушників та способи боротьби з ними. Наприклад, якщо собака нестиме службу в населених пунктах, у неї розвивають помірну злість, але привчають її до активного затримання 2–3 втікачів та до захисту провідника від групи нападників. За виконання вправ враховують ступінь збудливості собаки та його переважаючі реакції. Надмірно збудливих і злісних собак не залучають до патрульно-постової служби. Вони важко піддаються підготовці для сторожівни, нерідко виявляють місцезнаходження засідки своїм попискуванням, або навіть гавканням.

Пошук людини за запаховим слідом. Навичку виробляють за тією ж схемою, що і при підготовці розшукових собак. Але, виробляють навичку пошуку людини за запаховим слідом давністю до однієї години. Якщо собака призначений для патрулювання в населених пунктах, його привчають до опрацювання «гарячих», тобто недавніх запахових слідів у парках, на будівельних майданчиках тощо, де багато слідів інших людей.

Обшук місцевості та приміщень. Ця навичка теж виробляється за методикою, яка застосовується при дресируванні розшукових собак. Але, для собак патрульно-постової служби ця навичка є основною. Вони повинні вміти здійснювати активний обшук та виявлення людей у нежитлових приміщеннях, підвалах, на горищах тощо, у тому числі без повідця та сміливо поводитися у темних приміщеннях. Їх привчають також до виявлення запаху різних предметів, як на місцевості, так і в приміщеннях, у важкодоступних місцях. Якщо є потреба, їх привчають виявляти предмети, що мають специфічний запах (зброя, вибухівка, наркотики тощо).

Привчання до сторожівни на місці та в русі. Застосовується та ж методика, що і при підготовці розшукових собак. Насамперед потрібно знати

характер місцевості, посту, де проходитиме служба собаки, передбачати можливі дії правопорушників. Охорона теж є однією з основних навичок для цих собак. Собаку, призначену для патрульно-постової та сторожової служб, дозволяється використовувати на службі, якщо вона відповідає наступним вимогам: 1) при сторожівні на місці та в русі безшумно сповіщає дресирувальника про наближення сторонніх людей з відстані не менше 50 метрів, а за відповідної команди – активно їх затримує; 2) зацікавлено та енергійно обшукує місцевість та приміщення; 3) безвідмовно працює за запаховим слідом давністю не менше 30 хвилин та довжиною не менше 500 метрів.

Дресирування собак для караульної служби. Використання караульних собак забезпечує підвищення надійності охорони об'єктів та оточуючих території за зменшення чисельності людей-охоронців. У караульних собак виробляють навичку обгавкування сторонніх людей, які наближаються до ділянки служби, їх затримання як при спробі подолати кордон охорони, так і під час втечі від собаки. Умовні подразники: команда «Охороняй!» і жест (дресирувальник показує рукою у напрямку, звідки має з'явитися «порушник»). Безумовні подразники: «порушник» та його різноманітні впливи на собаку, заохочення – від дресирувальника. Для вартової служби найбільше підходить собаки, яким властива помірна злість, здатність працювати на довгому повідці, бездоганно виконувати команди сидіти, стояти, лежати поряд з дресирувальником; припиняти небажані дії та відмовлятися від корму; спокійно реагувати на незвичайні подразники. Зі спеціальних вправ обов'язково мають бути відпрацьовані навички активно-оборонної реакції, привчання до затримання та охорони людини. При навчанні виконувати ці вправи застосовують ті ж самі методики, що і при дресируванні патрульно-постових собак. Караульний собака, як правило, несе службу на спеціально обладнаній ділянці, яка називається постом. Залежно від специфіки об'єкта, що охороняється, пости мають такі назви: блокпост, караульний пост і пост вільного караулення.

Блокпост складається з наступних елементів: блок або кільце з ланцюгом, одягненим на дрiт або трос товщиною 0,6–1,0 см, натягнутий між двома опорами вздовж об'єкта, що охороняється. Караульний собака здійснює несення служби, переміщаючись уздовж посту в смугі, обмеженою довжиною ланцюга 2,0–2,5 метра. Нерухомий пост обладнано для охорони вузьких проходів на об'єкт, біля дверей складів, магазинів тощо. Тому рух собаки на посту обмежується ланцюгом завдовжки 2,0–3,0 метри. При вільному стані собака охороняє об'єкт, вільно пересувається по його території. Переміщення собак з одного поста на інший заборонено навіть у разі нагальної потреби. Привчання собак для служби на всіх видах постів починають з ознайомлення з умовами на посту, вироблення спокійної реакції на подразники, що трапляються там. Після цього його привчають виявляти і затримувати «порушника» у присутності дресирувальника, а згодом і без нього. Вдосконалення досвіду тривалої служби на посту відпрацьовують, вводячи різні ускладнення, а також у комплексі з іншими вправами. Ознайомлення собаки з умовами посту починають з прогулянки в межах території, що охороняється. Початкові вправи на блок-посту та на нерухомому посту закінчують тим, що собаку ставлять на ланцюг посту на 10–15 хвилин. На блок-посту собаку проводять 2–3 рази вздовж ділянки, щоб він міг звикнути до звуків, що виникають від тертя блоку або кільця по натягнутому дроті. Через 2–3 заняття, коли собака звикне до обстановки, приступають до виконання вправ з охорони.

Найбільш складною і трудомісткою з усіх перерахованих є служба собаки на блок-посту. Підготовка здійснюється в наступній послідовності. Дресирувальник ознайомлює собаку з ситуацією на посту, пересуваючись з ним на довгому повідці по території, яку треба охороняти. Після цього він ставить собаку на ланцюг і знову проходить з ним поруч з дротом, зупиняється посередині посту, подає команду «Охороняй!» і показує жестом напрямок появи «порушника». Зробивши це, він відходить на 2–3 метри від собаки в протилежний бік, через 5–6 хвилин «порушник» за сигналом

дресирувальника рухається в напрямку посту з невеликими паузами, створюючи невеликий шум. Коли собака загавкає на шарудіння, дресирувальник заохочує її погладжуванням і повторює команду «Охороняй!». Після цього «порушник» ще ближче підходить до собаки, перелазить через огорожу і нападає на собаку, завдаючи їй легких ударів лозиною. Роздратувавши собаку достатньою мірою, «порушник» тікає вздовж посту, намагаючись залучити її за собою. У цей час дресирувальник наздоганяє собаку та стимулює його дії командою «Фас!». Коли собака почне з гавкотом накидатися на «порушника», тої має намагатися втекти від нього. Дресирувальник відв'язує собаку з ланцюга та за командою «Фас!» пускає на затримання «порушника», якій продовжує втікати. Вправу закінчують конвоюванням затриманого за межі блок-поста. Перші заняття проводять у денний час у присутності дресирувальника. Після цього починають вводити різні ускладнення: проводять заняття в темну пору доби, проводять їх за будь-яких погодних умов; дресирувальник відходить від собаки в укриття і підходить до неї тільки після гучного гавкання. Змінюється також тактика дій «порушника»: він наближається до поста обережно, з тривалими зупинками і з'являється з різних сторін, долає огорожу посту різними способами. Завершують вправи затриманням «порушника», який проник на територію посту або тікає від собаки.

Надалі вправи виконують за залучення двох «порушників», що діють у різний спосіб. Вони з'являються з різних боків: один відволікає собаку, дратуючи його, а інший намагається проникнути на територію об'єкта. Собака має активно реагувати на обох «порушників». Тривалість перебування собаки на посту поступово збільшують та доводять до необхідних нормативів. Час і кількість «порушників» щоразу змінюється. Важливо, щоб активні дії собаки по виявленню й обгавкуванні «порушника» щоразу підкріплювалися заохоченням з боку дресирувальника. Надалі дресирування проводять у комплексі з вправами на вдосконалення навички

«Відмова від корму». Спершу виконують вправи з відмови від корму, виявленого землі, а потім – що намагається дати «порушник».

Це робиться в такий спосіб. «Порушник» спокійно підходить до собаки, який знаходиться поруч із дресувальником і пропонує йому м'ясо. Якщо собака намагається взяти це м'ясо, «порушник» б'є його та тікає, а дресувальник пускає собаку на затримання. Надалі дресувальник відсутній і підбігає тільки тоді, коли «порушник» іде, та пускає собаку на затримання. Рекомендується привчити караульного собаку до затримання «порушника» під час обшуку території. Для цього «порушник» проникає через огорожу і проходить повз пост так, щоб собака його обгавкав. Після цього він ховається на відстані 50–60 метрів. Дресувальник, який почув гавкіт собаки, прибуває на піст, бере собаку на довгий повідець і пускає його на обшук території. Вправу закінчують затриманням та конвоюванням «порушника» за межі посту.

Щоб привчити собаку спокійно ставитись до вартового, який перебуває на посту, використовують другого «порушника». Спочатку він повинен стояти далеко від собаки, а потім – ходити вздовж посту, поступово наближаючись до нього на 20–25 метрів. Коли собака відволікається на вартового, основний «порушник» повинен підкрастися до собаки та напасти на нього.

При підготовці собаки до служби на нерухомому посту дотримуються тієї ж схеми, що і для підготовки до служби на блок-посту. Різниця полягає лише в тому, що «порушник» завжди з'являється з одного боку, а собака охороняє обмежену ділянку, на зразок вузького проходу, вхідних дверей в будівлю. У цьому випадку собака не повинна обмежуватися гавкотом, а вступати в активну боротьбу з людиною, що напала на неї, і не пропускати через пост. Для служби на таких постах доцільно підбирати найбільш злісних та агресивних собак.

При підготовці собаки до служби на посту вільної варті «порушник» може тут з'явитися та спробувати пробратися через його огорожу з будь-

якого боку. Тому під час тренувань «порушник» має з'являтися з різних сторін. Послідовність виконання вправ та сама, як і при підготовці собаки до служби на блок-посту. На перших заняттях собаку привчають рухатися дільницею, тримаючи його на короткому повідці, потім на подовженому і, лише виробивши навичку організованого руху, переходять до керування собакою без повідця.

Готуючи собак до служби в приміщенні або на території, що обгороджена парканом, зайнята будинками, вантажами тощо, слід враховувати, що «порушник» може задалегідь сховатися всередині посту з метою скоєння злочинних дій під покровом темряви. Тому дресирувальник із собакою, який прийшов на пост, спочатку оглядає територію об'єкта, що охороняється. Якщо собака виявляє «порушника», йому дають можливість потріпати його за одяг. Потім «порушника» конвоюють за межі посту, а собаку повертають на піст для продовження служби. Собаку привчають самостійно служити у приміщенні чи на території об'єкта за послідовністю, як і на інших постах. Навичку несення служби на посту можна вважати відпрацьованою, якщо собака: 1) протягом тривалого часу насторожено охороняє його; 2) гучним гавканням повідомляє про появу сторонніх осіб на відстані не менше 40 метрів; 3) сміливо вступає у боротьбу з ними та йде на затримання; 4) обшукує прилеглу ділянку місцевості; 5) не бере корм із рук сторонніх людей чи корм, розкиданий землі; 6) не реагує на незвичайні подразники.

При навчанні собаки цим навичкам неприпустимо: 1) застосовувати «порушником» сильні та болючі удари прутом тому, що собака поступово стане боятися їх; 2) залучати для виконання ролі «порушника» одну і ту ж людину; 3) виставляти собаку на пост без шлейки, але в нашийнику; 4) проводити заняття в один і той же час; 5) використовувати при дресируванні костюми, однакові за кольором та покромом [60].

Трекінг у собак у буквальному розумінні цього терміну означає відстеження запаху. Хоча вони здатні до сприйняття навіть слабких

звукових, візуальних, нюхових та інших сигналів, запах у них є найбільш розвиненим та ефективним джерелом інформації. Нюх собак, завдяки кращим фізичним та неврологічним структурами, набагато більше розвинений в порівнянні з людським. Завдяки цьому собаки та деякі інші тварини здатні до спілкуватися між собою, здійснювати обмін інформацією між її відправником і отримувачем за допомогою певних хімічних знаків. Спеціалізовані утворення в носовій порожнині собаки дозволяють збільшити рівень сприйняття рецепторними клітинами хімічних знаків, що надходять з повітрям. У поєднанні з відносно великим сегментом мозку, призначеним для обробки імпульсів нюхового центру, це призводить до посилення нюхової здатності собак. Отже, морфологічні, фізичні, так і неврологічні характеристики собак сприяють їх здатності виявляти запахи навіть за надзвичайно малою їх концентрацією. Група запахів – це суміш певних запахів, які становлять загальний запах, наприклад людини. Чутливість собак до груп запахів настільки висока, що вони здатні розрізняти людей за цією ознакою і можуть зіставляти запахи з певними частинами тіла людини. Розпізнавати свіжий запах собака може більш ефективно, ніж застарілий. Відстеження запаху (трекінг) у собак відбувається за трьома окремими фазами. Перша фаза, або *фаза пошуку* – це початковий період, коли собака намагається сприйняти слід. Він дуже швидко нюхає десять-двадцять разів між вдихами. Частота обнюхування зазвичай становить 6 Гц і відбувається поки собака рухається в пошуках сліду. Друга фаза – це *прийняття рішення*. Ідентифікація сліду стає очевидною, коли собака зупиняється, а потім переходить до повільного руху. Частота обнюхування значно зменшується. Тривалість цієї фази зазвичай становить 3–5 секунд. Третя фаза – це *фаза відстеження*, схожа з фазою пошуку. Собака прискорює обнюхування і збільшує швидкість руху. Здатність собаки відстежувати запах залежить від того, чи залишає його людина у повітрі або на землі.

Повітряний запах – це комбінація людського запаху поту, клітин, секрету залоз і інших виділень, що вільно циркулюють на відкритому повітрі.

Бактерії на відокремлених клітинах шкіри виробляють побічні продукти з запахом, які підсилює індивідуальність сліду і допомагає собаці його відстежувати. Хоча спочатку повітряний запах набагато сильніший, ніж на землі, собака здатна відстежувати його на землі через значно довший проміжок часу.

Запах на землі – це поєднання витопаної рослинності, комах, бруду і ґрунту, порушеного слідами людей. Порушений ґрунт вивільняє вологу, пригнічує або вбиває рослини, в результаті чого утворюється побічний продукт з іншим запахом. Кожен слід виділяє новий запах, сильніший за запах навколишньої незайманої рослинності.

Запаховий слід часто є сумішшю запаху в повітрі і на землі, що залишає людина. Собака здатний визначати запаховий слід, ідентифікуючи комбінацію запахів людини і запахів навколишнього середовища, створених людиною. Потім він використовує силу загального запаху для визначення спрямованості сліду і відстежує маршрут. Оскільки перший крок набагато менш потужний за інтенсивністю запаху, ніж останній крок людини, собаки рухаються в тому напрямку, де запах здається сильніше. Крім того, було виявлено, що собаки чергують візуальне та нюхове відстеження запаху в залежності від умов навколишнього середовища, а також те, що вони використовують візуальні, соціальні або когнітивні сигнали для ідентифікації сліду людини.

Виявлено, що кобелі більш точно визначають напрямок сліду, ніж суки. Вважають, що це пов'язано з еволюцією собак. Нюхові здібності у кобелів вище, ніж у сук, тому що історично їх завданням було знайти собі пару або сформувати зграю та позначити зайняту територію .

Також виявлено, що нюхова чутливість собак з віком знижується. Тому молоді собаки в трекінгу, як правило, ефективніше. Особистісні риси собак теж впливають як на їх здатність до успішного навчання, так і на їх

здатність успішно відстежувати запахи. Більш активні і впевнені у собі собаки, як правило, краще показують себе в трекінгу.

Поведінка провідника, що працює з собакою, також може вплинути на ефективність їх трекінгу. Виявлено, що люди і собаки мають дуже специфічні соціальні навички, які дозволяють їм об'єднуватися і ефективно працювати разом. Адаптація соціальної терпимості і уважності дозволила собакам брати участь в спільному вирішенні проблем з людьми. І, нарешті, соціальна уважність, а саме властивість собак звертати увагу на дії своїх партнерів і вести себе відповідним чином пояснює, чому вони здатні інтерпретувати сигнали свого провідника і реагувати на них. Вказівка, зміна погляду і виразу обличчя у провідника, можуть використовуватися собакою для визначення місця розташування об'єктів та напрямку руху.

Отже, в досліді всі собаки були оцінені сертифікованими експертами (оцінювачами) за тестами, відповідними для кожної із 3-х спеціалізацій, що зазначені далі в таблиці 3.1. Зокрема, собак, які брали участь у всіх трьох курсах, оцінювали на слухняність і проходження перешкод, які частково наведені вище (рис. 2.2 і рис. 2.3). Тести на слухняність передбачали такі вправи: виконання команди «поруч» (собака пересувається близько до лівої ноги провідника, рис. 2.6), повороти (собака тримає положення «поруч» при поворотах і розворотах провідника), команд «стояти» (собака перебуває у стоячому положенні), «сидіти», «лежати», «залишайся» (собака сідає і чекає, поки провідник відходить на певну відстань, рис. 2.7), «до мене» (собака підбігає до провідника і сідає біля його лівої ноги) і «стоп» (дається під час руху).

Тест на подолання перешкод передбачав такі вправи: підйом по сходах (відкриті робочі сходи, рис. 2.8), балансир (рис. 2.9), тунель, дерев'яна стіна та смуга перешкод (інші перешкоди, рис. 2.1, 2.10).

Собак, що брали участь у тренуванні з патрулювання, оцінювали також в категоріях оборона та стеження. Тест із захисту (оборони) включав такі вправи: переслідування озброєного «порушника»; переслідування

«порушника» без намордника; охорона провідника; охорона затриманих; допомога у встановленні підозрюваного, допомога в обшуку підозрюваного.

Рис. 2.6. Виконання команди «Поруч»

Рис. 2.7. Виконання команди «Залишайся»

Тестом з трекінгу були передбачені такі вправи: відстеження людського запаху; пошук на місцевості (визначення місцезнаходження

людини); обшук у приміщенні (виявлення «порушника» за запахом); вокалізація (звукове повідомлення провідника, що шукану особу знайдено).

Рис. 2.8. Виконання вправи на відкритих сходах

Рис. 2.9. Снаряд балансир

Собак, які брали участь у оціночному змаганні з патрулювання, не залучали до виконання вправ стеження. Точно так собак, які брали участь у змаганні щодо стеження, не виконували вправ з захисту.

Оцінку собак за типом вищої нервової діяльності (рис. 2.11) та стосовно виконання зазначених вище команд і вправ здійснювали одні і ті ж сертифіковані експерти. Екзаменаційні оцінки, отримані кожною собакою,

фіксували у спеціальному журналі. Для кожної вправи обчислювали середні бали, а також індивідуальні результати кожного собаки були використані для визначення середніх балів для кожної категорії підготовки. Екзаменатори оцінювали собак суб'єктивно за шкалою від 2 до 5 балів (2 бали – іспит не складений, 5 балів – найвища оцінка).

Рис. 2.10. Смуга перешкод

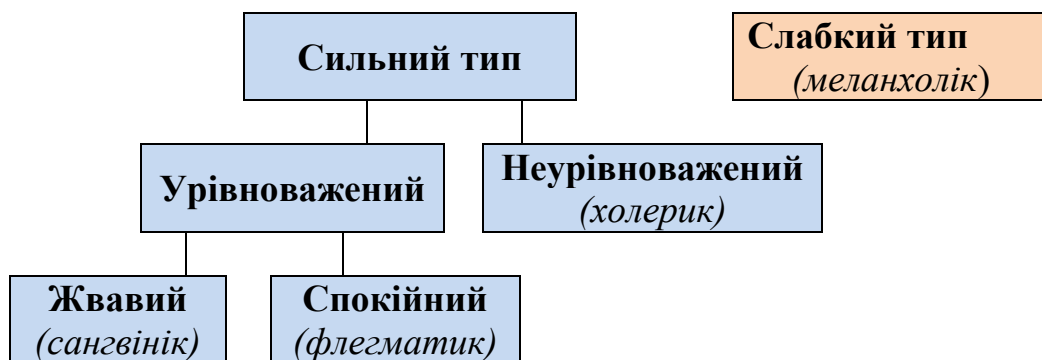

Рис. 2.11. Схема диференціації собак за типом ВНД

Результати оцінки собак були оброблені статистично за допомогою методу найменших квадратів. За їх аналізу не виявлено суттєвих відмінностей залежно від статі собак. Тому далі, в таблицях 3.1–3.5 наведені дані без диференціації собак за належністю до тої чи іншої статі.

РОЗДІЛ 3. РЕЗУЛЬТАТИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

3.1. Диференціація дослідних собак за типом вищої нервової діяльності

Належність собак дослідної групи до певного типу вищої нервової діяльності (ВНД) наведена в таблиці 3.1. Варто зазначити, що, через відсутність інструментів з об'єктивного вимірювання параметрів деяких ознак, навіть досвідченими експертами важко було безпомилково визначити тип ВНД майже у 30 % дослідних собак. Наприклад, за особистою суб'єктивною оцінкою один експерт вважав конкретну собаку за холерика, а за інший – за сангвініка, або навпаки. Деяких собак на момент тестування варто було вважати такими, що мають проміжний тип ВНД. Але, незважаючи на всі зазначені неточності, із 179 собак породи німецька вівчарка 20 голів (11,2 %) потрапили до категорії холериків, 150 голів, або 83,8 % – до сангвініків, а ще 9 голів варто – до флегматиків. Собак з меланхолічним типом ВНД у групі німецьких вівчарок не виявлено. Що стосується бельгійських вівчарок Малінуа, то більше ніж половину (51,2 %) від їх загальної чисельності ідентифікували холериками, а дещо менше, 48,8 % – сангвініками. Із 43 бельгійських вівчарок Малінуа жодна не відповідала критеріям, характерним для флегматиків і меланхоліків. Отже, як видно із даних таблиці 3.1, дослідна група із 222 собак двох порід, складалась з 42 холериків(18,9 %), 171 сангвініків (77,0 %) і 9 флегматиків (4,1 %), але не мала жодної особини зі слабким (меланхолічним) типом ВНД.

Дані з розподілу собак на три спеціалізації за результатами їх тестування, наведені в таблиці 3.2. Як видно з цих даних, із 222 собак, оцінених за 5-бальною системою, найбільш придатними для виконання патрульно-розшукових функцій виявилось 156 голів, або 70,3 %, патрульно-постових – значно менше, а саме 27 особин (12,2 %), а для виконання трекінгових функцій – 39 голів (17,5 %). При цьому не виявлено будь-якого взаємозв'язку між даним розподілом собак по зазначеним службам (спеціалізаціям) і типом їх вищої нервової діяльності

Таблиця 3.1

Належність собак дослідної групи до певного типу ВНД

Порода собак	Тип вищої нервової діяльності						Разом, гол.
	холеричний		сангвінічний		флегматичний		
	гол.	%	гол.	%	гол.	%	
Німецька вівчарка	20	11,2	150	83,8	9	5,0	179
Бельгійська вівчарка	22	51,2	21	48,8	–	–	43
Всього	42	18,9	171	77,0	9	4,1	222

Таблиця 3.2

**Структура дослідної групи
поліцейських собак за службовою спеціалізацією**

Спеціалізація собак щодо виконання функцій	Порода собак				Питома частка від загального (n=222) поголів'я	
	німецька вівчарка		бельгійська вівчарка		гол.	%
	гол.	%	гол.	%		
1. Патрульно-розшукові	126	70,4	30	69,8	156	70,3
2. Патрульно-постові	20	11,2	7	16,2	27	12,2
3. Трекінгові	33	18,4	6	14,0	39	17,5
Всього	179	100	43	100	222	100

Що стосується породних відмінностей, то для патрульно-розшукової служби відібрано із наявних німецьких вівчарок 80,8 %, із бельгійських – 69,8 %, тобто майже стільки ж. Для виконання патрульно-постових функцій відібрано німецьких вівчарок майже втричі більше (20 гол.), ніж бельгійських (7 гол.). Однак, у відсотковому відношенні бельгійські вівчарки (16,2 %) дещо перевершили німецьких (11,2 %), що дивує. Це здивування базується на даних, що наведені в таблиці 3.1. Вони свідчать про те, що понад половини бельгійських вівчарок у нашому досліді (51,2 %) належали до холеричного типу ВНД. А, як відомо [8, 18, 37, 46, 62], собак з таким типом ВНД

намагаються не залучати до постової служби тому, що їм важко довго та беззвучно знаходитися в засідці. Вважається [2, 38, 69, 76], що бельгійські вівчарки є дуже енергійними собаками, неперевершеними помічниками поліцейських для розшуку, гонитви та затримання порушника, а для засідки краще застосовувати німецьких вівчарок, серед яких особин з холеричним типом ВНД дещо менше. І справді, згідно з даними таблиці 3.1, в дослідній групі із 222 собак питома частка німецьких вівчарок з холеричним типом ВНД становила 11,2 %, тобто була майже в 5 разів менше, ніж бельгійських вівчарок (51,2 %).

Що стосується переваги німецьких вівчарок над бельгійськими щодо залучення до тренінгової групи (18,4 % і 14,0 %, відповідно), то це є закономірним явищем. Німецькі вівчарки належать до неперевершених щодо роботи з різноманітними запахами.

3.2. Результати порівняльного тестування німецьких і бельгійських вівчарок на придатність до служби в поліції

Результати тестування дослідних собак на слухняність наведені таблиці 3.3. Бельгійські вівчарки Малінуа отримали вищі оцінки майже в усіх вправах. Їх оцінки за виконання двох вправ, а саме «стояти» і «залишайся», а також у цілому по породній групі, були достовірно вище ($p=0,05$), ніж у німецьких вівчарок.

Суттєві відмінності між оцінюваними породами відзначені і при виконанні інших вправ та подоланні снарядів смуги перешкод (табл. 3.4). Загалом у цьому різновиді порівняння (змагань), як і в попередньому, бельгійські вівчарки достовірно ($p \leq 0,001$) перевершили німецьких за середньою кількістю набраних балів. Співвідношення між ними за середнім значенням набраних балів становило як 4,00 до 3,77.

Таблиця 3.3

**Результати тестування німецьких і бельгійських вівчарок
на слухняність**

Вправа (команда)	Середня оцінка, бали		Достовірність різниці
	німецька вівчарка, <i>n=179</i>	бельгійська вівчарка, <i>n=43</i>	
1. Поруч	3,82 ± 0,51	3,91 ± 0,52	–
2. Обороти	3,70 ± 0,52	3,82 ± 0,52	–
3. Стояти	3,73 ± 0,57	3,91 ± 0,53	≤ 0,05
4. Сидіти	4,07 ± 0,51	4,22 ± 0,49	–
5. Лежати	3,98 ± 0,47	4,05 ± 0,55	–
6. Залишайся	3,96 ± 0,50	4,16 ± 0,45	≤ 0,05
7. До мене	3,52 ± 0,61	3,60 ± 0,60	–
8. Стоп	3,75 ± 0,55	3,92 ± 0,53	–
Всього	3,82 ± 0,41	3,95 ± 0,39	≤ 0,05

Таблиця 3.4

**Тестування німецьких і бельгійських вівчарок з виконанні вправ
на смузі перешкод**

Вправа	Порода собак		Достовір- ність різниці
	німецька вівчарка	бельгійська вівчарка	
1. Сходи гіркі	3,84 ± 0,46	3,99 ± 0,38	≤ 0,05
2. Рух по буму	3,66 ± 0,49	3,82 ± 0,40	≤ 0,05
3. Тунель	3,89 ± 0,51	4,02 ± 0,41	–
4. Бар'єр глухий	3,60 ± 0,57	4,00 ± 0,47	≤ 0,001
5. Смуга перешкод	3,88 ± 0,53	4,20 ± 0,51	≤ 0,001
Всього	3,77 ± 0,41	4,00 ± 0,36	≤ 0,001

Варто зазначити, що собаки, залежно від їх породного походження, істотно ($p \leq 0,001$) відрізнялися і за кількістю балів, набраних у тестах при

виконанні таких вправ, як підйом по сходах гіркі, «Рух по буму», «Бар'єр глухий» і подолання снарядів «Смуги перешкод». Перевага бельгійських вівчарок над німецькими по усім зазначеним позиціям була достовірно. Лише за однією позицією, а саме подолання снаряду «Тунель», перевага бельгійських вівчарок над німецькими при виявилась недостовірною.

Результати оцінки собак за захисними властивостями наведені в таблиці 3.5. За результатами цього тестування за всіма вправами середній бал у бельгійських вівчарок Малінуа становив $4,01 \pm 0,37$, у німецьких вівчарок – $3,86 \pm 0,35$, а різниця між ними виявилась достовірною ($p \leq 0,05$). Бельгійські вівчарки отримали значно вищі бали буквально в усіх вправах. Однак за вправами 5 і 6, а саме «Виявлення підозрюваного» і «Обшук підозрюваного», різниця між бельгійськими і німецькими вівчарками була недостовірною.

Таблиця 3.5

Результати оцінки собак за застосування «захисних» тестів

Вправа	Порода собак		Достовірність різниці
	німецька вівчарка	бельгійська вівчарка	
1. Переслідування озброєного «порушника»	$3,78 \pm 0,46$	$4,00 \pm 0,42$	$\leq 0,05$
2. Переслідування неозброєного «порушника»	$3,98 \pm 0,41$	$4,18 \pm 0,38$	$\leq 0,05$
3. Захист провідника	$4,01 \pm 0,61$	$4,20 \pm 0,57$	$\leq 0,05$
4. Охорона затриманих	$3,83 \pm 0,38$	$4,05 \pm 0,45$	$\leq 0,05$
5. Виявлення підозрюваного	$3,81 \pm 0,47$	$3,86 \pm 0,52$	–
6. Обшук підозрюваного	$3,70 \pm 0,50$	$3,82 \pm 0,52$	–
Всього	$3,86 \pm 0,35$	$4,01 \pm 0,37$	$\leq 0,05$

У тестуванні собак з трекінгу (табл. 3.6) бельгійські вівчарки набрали $3,99 \pm 0,44$ балів, а німецькі – лише $3,76 \pm 0,47$ бали ($p \leq 0,05$). Відстеження людського запаху – це єдина вправа, за виконання якої обидві породи отримали однакову оцінку в балах. З усіх інших вправ бельгійські вівчарки достовірно перевершили німецьких ($p \leq 0,05$).

Результати тестування собак щодо виконанні вправ з трекінгу

Вправа	Порода собак		Достовірність різниці
	німецька вівчарка	бельгійська вівчарка	
1. Диференціація людського запаху	3,40 ± 0,70	3,44 ± 0,69	–
2. Слідова робота в полі	3,89 ± 0,51	4,15 ± 0,49	≤ 0,05
3. Пошук у приміщенні	3,90 ± 0,55	4,22 ± 0,47	≤ 0,05
4. Вокалізація	4,06 ± 0,52	4,75 ± 0,39	≤ 0,05
Всього	3,76 ± 0,47	3,99 ± 0,44	≤ 0,05

Таким чином, бельгійські вівчарки Малінуа перевершили німецьких за результатами тестувань з усіх 3-х спеціалізацій. Але нами не отримано аргументів, або будь-яких інших підстав вважати, що це пов'язане типом їх вищої нервової діяльності.

РОЗДІЛ 4. АНАЛІЗ І УЗАГАЛЬНЕННЯ ОДЕРЖАНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

У минулому вівчарки допомагали пастухам керувати отарами, випасати стада індиків, великої рогатої худоби чи інших тварин. Сьогодні вівчарок використовують переважно поліцейські, прикордонники, військові, кінологічні підрозділ Міністерства надзвичайних ситуацій та багато інших спеціалізованих служб. Вівчарок більшості порід вважають універсальними, які краще інших здатні виконувати не лише пастуші, розшукові, пошукові, охоронні та багато інших суцього службових функцій, а й бути компаньйонами у людей з особливими потребами, наприклад бути поводителем для людей з вадами зору. Їх інтенсивно використовують в каністерапії для прискореного поновлення в госпіталях поранених військових, що страждають на посттравматичний стресовий розлад (ПТСР). Що стосується поліції, то для здійснення поліцейських операцій тут використовують переважно німецьких і бельгійських вівчарок. Однак, важливо зазначити, що якщо донедавна до служби в поліції залучали переважно німецьких вівчарок і їх питома частка складала понад 90 % від сумарного поголів'я поліцейських собак, а всіх інших службових порід до 10 %, то в наш час ця ситуація поступово зменшується. Питома частка собак бельгійської вівчарки Малінуа, згідно з деякими оцінками, коливається в межах від 20 до 40 % і може згодом зрости до 50 %. Саме ця тенденція спонукала нас здійснити порівняльне дослідження собак німецької і бельгійської вівчарок, уже відібраних експертами для служби в поліції. Нас цікавили усі відмінні особливості поліцейських собак цих двох порід, але найбільше – різниця між ними за питомою часткою особин з тим чи іншим темпераментом, або типом вищої нервової діяльності. Це пов'язане з повідомленнями про те, що породною особливістю бельгійських вівчарок є наявність серед них переважно особин з холеричним типом вищої нервової діяльності, а серед німецьких – сангвініків та флегматиків.

Поліцейських собак необхідно належним чином і регулярно дресирувати, щоб отримати максимальну робочу продуктивність при

виконанні патрульних, слідчих та інших спеціальних дій. Їх придбання, навчання та утримання потребує значних фінансових витрат. Відбір собак німецьких та бельгійських вівчарок для служби в поліції за типом вищої нервової діяльності, за якимось іншим тестом, або групою тестів сприяв би зменшенню цих витрат. Тому ми додатково протестували дослідних собак на слухняність, подолання смуги перешкод, захист і стеження.

Варто зазначити, що кількість досліджень, пов'язаних з поведінковою характеристикою порід собак у спеціальній літературі дуже обмежена. Це пояснюється тим, що виконати вичерпну статистичну обробку даних, отриманих при виконанні таких досліджень, дуже складно [79, 87]. Тому у більшості досліджень за цим спрямуванням порівнюють здатність до навчання собак різних порід, покладаючись на опитування та інші непрямі методи оцінки [76]. Результати нашого дослідження чітко вказують на те, що бельгійські вівчарки Малінуа більше підходять для поліцейської роботи, а саме виконання патрульних і слідчих функцій, ніж німецькі. Бельгійські вівчарки отримали оціночні бали вище майже з усіх вправ, ніж німецькі. Це не співпадає з спостереженнями іноземних дослідників [76], які проаналізували результати чемпіонату світу по спортивному дресируванню собак, на якому німецькі вівчарки отримали більшу кількість балів у кожній з 3-х категорій змагань (слухняність, захист і відстеження за запахом), ніж бельгійські Малінуа. Через це німецьких вівчарок вважають більш обдарованими, ніж Малінуа. Найбільші відмінності між двома породами були в категоріях слухняність та захист. При оцінюванні цих двох порід в змаганнях минулих років в одному із них німецькі вівчарки перевершили бельгійських Малінуа і у категорії трекінгу.

В нашому досліді бельгійські вівчарки Малінуа отримали значно більше балів, ніж німецькі у тестах з подолання смуги перешкод. В захисних випробуваннях достовірних відмінностей щодо слухняності між зазначеними породами собак не виявлено. Однак, згідно з результатами дослідів згаданих вище дослідників [76], бельгійські вівчарки Малінуа краще реагують на зміну

дресирувальника і дещо більше зосереджені на виконання завдань. Вони мають чималий потенціал для виконання послуг, засвоєння домашніх завдань та потреби у відпочинку. Однак серед собак німецької вівчарки більше ентузіастів щодо належного виконання роботи. Вони більш активні в тренуваннях, більше працюють і навчаються швидше, ніж бельгійські Малінуа. Саме вони є кращою породою для спортивного навчання. Тому можна вважати, що тестові бали значною мірою детерміновані бажанням німецьких вівчарок працювати. Цю рису неможливо виміряти інструментально в якихось одиницях, але наш дослід на 2-х породах вівчарок показав, що бельгійські вівчарки працюють набагато більше і охоче, ніж німецькі. Однак новому дресирувальнику краще обирати німецьку вівчарку тому, що бельгійська Малінуа більш результативно працює з досвідченими дресирувальниками і провідниками, ніж з початківцями. Цей наш висновок співпадає з думкою дослідників, що наведені далі.

Так, *Rooney N.J. and Bradshaw J.W.S.* [84], ще в 2004 році за анкетного опитування дресирувальників і провідників висвітлили низку породних та статевих відмінностей з поведінкових особливостей спеціалізованих розшукових собак, але не довели, що успішність їх служби в поліції пов'язана з типом вищої нервової діяльності. Породи собак відрізнялися не тільки за зовнішнім виглядом, але й за робочим інтелектом та здатністю до навчання. Ще раніше, у 1994 році *Coren S.* [73] розробив найбільш повну шкалу для ранжування порід за здатністю до дресирування. За його шкалою порода німецьких вівчарок посідає третє місце, тоді як бельгійських Малінуа – далеке 22-ге. Найвищу оцінку німецькі вівчарки мають за першою спеціалізацією (див. табл. 3.2, патрульно-розшукова), а бельгійські – за другою (патрульно-постова). Згідно з результатами цих досліджень, німецькі вівчарки здатні засвоїти нову команду вже після кількох повторень (від 1 до 4) та виконують завдання за першою командою у понад 95 % випадків. Бельгійські вівчарки розуміють значення команди після 5–15 повторень і правильно виконують завдання за першою командою у 85 % випадків [73].

Повідомляється [72], що методологія *Coren S.* була предметом дискусій, але більшість дослідників погоджуються з рейтинговими позиціями, які займають окремі породи [87]. Однак, рейтинг Корен [73] був вперше опублікований 20 років тому, і позиції, які займали тоді німецькі і бельгійські вівчарки, в наш час повинні бути переглянуті у зв'язку з еволюційними змінами у різних породах через застосування сучасних методів відбору та дресирування. Наше дослідження підтверджує актуальність цього питання. Слід зазначити, що кількість німецьких вівчарок, які використовують прикордонники та митники в Німеччині, тобто країні походження цієї породи, зменшилася на 70% лише за одне десятиліття [77].

Однак, результати цього дослідження та інші опубліковані дані не вказують на те, що німецька вівчарка більше не підходить для роботи в поліції. На думку багатьох авторів, німецька вівчарка є бажаною породою для менш досвідчених кінологів [76, 77, 86]. Початківці можуть швидко досягти бажаних результатів, навіть якщо вони роблять багато помилок у навчанні, ніж їх більш досвідчені колеги. Бельгійські вівчарки Малінуа можуть отримати вищі результати в тестах, якщо з ними займаються більш досвідчені поліцейські кінологи. Вони більше охоче працюють і є більш імпульсивними, ніж німецькі вівчарки. Отже, дресирувальники мають бути досвідченішими, а навчання дещо довшим, щоб ефективно контролювати та використовувати їх. Бельгійські вівчарки Малінуа, здається, краще підходить для поліції у разі їх використання під наглядом відповідних осіб. Узагальнюючи результати, отримані в нашому дослідженні, бельгійські вівчарки Малінуа перевершили німецьких вівчарок у тестах на слухняність, подолання перешкод, захист і стеження

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

В результаті тестування 222 собак двох порід 1–2-річного віку, відібраних для служби в поліції, а саме німецьких і бельгійських вівчарок Малінуа, встановлені суттєві відмінності між ними щодо внутрішньо породної диференціації за типом вищої нервової діяльності, а також за рівнем виконання певних поліцейських функцій.

1. Встановлено, що дослідна група із 179 собак породи німецька вівчарка, яка була сформована без урахування їх належності до того чи іншого типу вищої нервової діяльності, складалась із 20 особин холеричного типу (11,2 %), 150 особин сангвінічного типу (83,8 %) та 9 особин (5,0 %) флегматичного типу ВНД.

2. Дослідна група із 43 собак породи бельгійська вівчарка Малінуа складалась із 22 особин (51,2 %) холеричного та 21 особини (48,8 %) сангвінічного типів ВНД.

3. За тестуванні 222 дослідних собак сертифікованими експертами на предмет їх поліцейської спеціалізації, виявлено кращими для виконання патрульно-розшукових функцій 70,4 % німецьких та 69,8 % бельгійських вівчарок, для виконання патрульно-постових функцій – 11,2 % німецьких і 16,2 % бельгійських вівчарок, трекінгових функцій – 18,4 % німецьких і 14,0 % бельгійських вівчарок Малінуа.

4. За результатами 5-бальної експертної оцінки дослідних собак, зазначеної в висновку 4, не виявлено будь-якого зв'язку між їх спеціалізацією і типом ВНД.

5. За 5-бальної оцінки рівня виконання вправ у тестах на слухняність, подолання перешкод, захист і стеження, бельгійські вівчарки Малінуа достовірно перевершували німецьких. За жодної із 23 застосованих вправ німецькі вівчарки не мали переваг над бельгійськими Малінуа.

6. Наші експериментальні дані співпадають з думкою тих іноземних авторів, які німецьких вівчарок, через їх високу універсальність,

рекомендують закріплювати за менш досвідченими поліцейськими-кінологами, а бельгійські Малінуа – за найбільш досвідченими.

7. Рекомендуємо молодих німецьких і бельгійських вівчарок Малінуа, які успішно пройшли етапи виховання і соціалізації, загальний і спеціальний курси дресирування, відбирати для служби в поліції не за типом вищої нервової діяльності, а за результатами їх незалежного експертного тестування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Басаргін В. А., Степаненко В. М., Павлюк Н. В. Основи кінології. Житомир : ПП «Рута», 2017. 388 с.
2. Бельгійський малінуа: все про характер, здібності та складність породи. URL: <https://aboutdogs.com.ua/blog/belgian-malinois/>
3. Богач Анастасія. На Хмельниччині службові собаки пройшли сертифікацію. URL: <https://armyinform.com.ua/2023/03/30/na-hmelnnychchini-sluzhbovi-sobaky-projshly-sertyfikacziyu/>
4. Бородій Андрій. Пси війни або чотирилапі герої, які брали участь в боях за Тернопіль в 1944 р. URL: <https://ternopil.name/uk/eternal-2535-psy-vijny-abo-chotyrylapi-geroyi-yaki-braly-uchast-v-boyah-za-ternopil-v-1944-r>
5. Була Л. В. Взаємозв'язок показників відбору та працездатності спеціальних собак по пошуку наркотичних речовин та зброї. Мат. наук.-практ. кон. Сумського НАУ. Суми : СНАУ, 2004. С.108-109.
6. Була Л. В. Оцінка службових собак, які дресируються по пошуку наркотичних засобів та зброї: дис. канд. с/г наук: спец. 06.02.01 «Розведення та селекція тварин» / Людмила Валер'янівна Була. – Чубинське: УААН, 2009. – 171 с
7. Була Л. В. Спецпідготовка службових собак. Рекомендовані критерії відбору. *Тваринництво України*, 2008. №1. С.31-33.
8. Була Л.В., Павленко Ю.М., Свисенко С.В., Малікова А.І. Робочі якості та показники нервової діяльності собак породи середньоазіатська вівчарка. Бюлетень Сумського нац. аграрного університету. *Bulletin of Sumy National Agrarian University*. Серія Тваринництво. 2019.
DOI: [10.32845/bsnau.lvst.2019.4.13](https://doi.org/10.32845/bsnau.lvst.2019.4.13)
9. Василенко А.В. Бельгійська вівчарка: особливості породи, харчування, дресирування. URL: <https://masterzoo.ua/ua/blog/belgiyska-vivcharka-osoblivosti-porodi-kharchuvannya-dresiruvannya/>
10. Види забарвлення німецької вівчарки за стандартом – 2023. URL: <https://zoo.dp.ua/vidi-zabarvlen-nimeczko%D1%97-vivcharki-za-standartom2022/>

11. Виноград О.В. Основи службової кінології: навчальний посібник. Хмельницький: Меркьюріті-Поділля, 2011. 192 с.
12. Виноград О. В., Матвійчук В. П., Ковальська П. Г. Окремі аспекти вдосконалення правового регулювання кінологічного забезпечення державної кримінально-виконавчої служби України. Науковий вісник Сіверщини. Серія: Право. 2023. № 1 (18). С. 20–32. DOI 10.32755/sjlaw.2023.01.020
13. Все про породу німецька вівчарка. URL: <https://rudiy-kit.com/ua/stati/vse-o-porode-nemeczkaya-ovcharka>
14. Гайдук С. В. Основи дресирування, гігієни та годівлі службових собак. Навчальний посібник. – Львів: Видавець ФОП Марченко Т.В., 2024. 175 с.
15. Гармаш В. В. Місце кінологічних підрозділів у структурі національної поліції України та в системі Міністерства внутрішніх справ. *Право і безпека*, ХНУВС, 2019. № 3 (74) С. 24-29. URL: http://old.pb.univd.edu.ua/?action=publications&pub_name=pravo_i_bezpeka&mid=8
16. Гиль М.І., Коновалов О.В., Агапова Є.М., Сусол Р.Л. Дресирування собак: навчальний посібник. – Одеса: ОДАУ, 2010. – 296 с.
17. Горденко О.Ю. Відбір та технологія підготовки собак до службового використання. *Сучасна кінологія: стан, проблеми, перспективи* [Електронний ресурс] : матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, 24-25 травня 2023 р. / Держ. біотехнологічний ун-т. – Електрон. дані. – Харків, 2023. С. 21–25. – Режим доступу: <https://biotechuniv.edu.ua/nauka/konferentsiyi>
18. Данчук Олексій, Кориневська Тетяна, Чухно Віталій, Бобрицька Ольга, Югай Костянтин. Стан окисного гомеостазу в організмі собак з різним типом вищої нервової діяльності. *Науково-технічний бюлетень Інституту тваринництва НААН*, 2024, №131. С. 57–66.

19. Дідик М. Виховне дресирування цуценят. *Сучасні технології виробництва і переробки продукції тваринництва*. Матеріали II науково-практичної студентської конференції навчально-наукового інституту біотехнологій та аквакультури Одеського державного аграрного університету (07 березня 2023 р.): збірник тез. Одеса: ОДАУ, 2023. С. 22–23.

20. Євстафієва Ю.М., Бучковська В.І. Теоретичні аспекти організації годівлі службових собак. *Таврійський науковий вісник. Серія: Сільськогосподарські науки*. 2020. Вип. 116. Частина 1. С. 148–153.

21. Євстафієва Ю.М., Бучковська В.І. Використання службових собак для забезпечення публічної безпеки і порядку та протидії злочинності. *«Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності»* : тези IV Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Хмельницький, 26 лютого 2021 р. Хмельницький : Національна академія державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, 2021. С. 85–88.

22. Захаренко М. О. Гігієна та годівля собак: навч. посібник / М. О. Захаренко, Д. А. Засєкін, В. М. Поляковський, Л. В. Шевченко, В. М. Михальська та ін. – Київ.: НУБіП України. 2010. – 165. с.

23. З якого віку можна дресирувати цуценя. URL: https://nashe.in.ua/z-yakogo-viku-mozhna-dresiruvati-cucenya/?gad_source=1&gclid=CjwKCAjw-K_BhB5EiwAuwYoymzf8A1fEp4XGiKGFH-VOxgZdcPWpQi8ELbTLg14Jj4FS83_YINdNxoCs2kQAvD_BwE

24. Іванова О.В., Гиль М.І., Литвиненко Т.В., Шевченко С.С., Трофименко О.Л. Біологія собаки. Навчальний посібник /О. В. Іванова, М. І. Гиль та ін. / під ред. О. Л. Трофименка. – Миколаїв, 2010. – 351 с.

25. Інструкція з організації діяльності кінологічних підрозділів ДСНС. URL : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE32348.html

26. Інструкція з організації службової кінології в Національній гвардії України. Затверджена наказом Міністерства внутрішніх справ України від 05.08.2014, № 772

27. Інструкція по відбору, дресируванню спеціальних собак з пошуку вибухівки та вогнепальної зброї. Затверджена Міністерством Внутрішніх Справ України 22.05. 1999 р. – К., 2000. 45 с.

28. Інструкція про організацію службової діяльності органів поліції охорони під час виконання заходів з фізичної охорони об'єктів. Затверджена наказом Міністерства внутрішніх справ України від 07.07.2017 за № 577

29. Кінологія: утримання та годівля собак : Навчальний посібник / В. А. Бурлака, Н. В. Павлюк, В. М. Степаненко, В. Ф. Шевчук, І. Р. Будько, Є. А. Давидов, О. І. Шубенко / Під загальною редакцією доктора сільськогосподарських наук, професора В.А. Бурлаки. – Житомир: Видавництво «Волинь», 2004. – 412 с.: іл.

30. Кінологія: Курс лекцій для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти ступеня доктора філософії (PhD) спеціальності 204 «Технологія виробництва і переробки продукції тваринництва». Розробники: Сусол Р.Л., Косенко С. Ю. Одеса: ОДАУ, 2020. 134 с.

31. Кінологічне забезпечення діяльності підрозділів Національної поліції: інформаційний довідник / О. І. Безпалова та ін.; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2019. 189 с.

32. Кінологія: нормована годівля собак. Методичні рекомендації для проведення лабораторно-практичних занять. Житомир. 2004. С. 62-104.

33. Кінологія: утримання собак. Методичні рекомендації для проведення лабораторно – практичних занять. Житомир. 2004 . С. 56-62.

34. Коваленко В. М., Глазков Е. О., Галицька Л. М., Левченко А. В. Психофізіологічні властивості цуценят як маркери відбору для їх подальшого використання. *Науково-технічний бюлетень ІТ НААН*. 2020. №124. С. 89–96. DOI 10.32900/2312-8402-2020-124-89-96

35. Коломієць С. І. Розвиток кінологічних служб органів системи МВС // *Шляхи покращення професійного рівня працівників кінологічних служб* : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 14 груд. 2018 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 10–14. URL: URL:

http://univd.edu.ua/general/publishing/konf/14_12_2018/pdf/3.pdf

(дата

звернення: 06.09.2020).

36. Котенко М. Формування навичок у собак. *Сучасні технології виробництва і переробки продукції тваринництва*. Матеріали II науково-практичної студентської конференції навчально-наукового інституту біотехнологій та аквакультури Одеського державного аграрного університету (07 березня 2023 р.): збірник тез. Одеса: ОДАУ, 2023. С. 22–23.

37. Курдоглян К. Поведінкові реакції собак. *Сучасні технології виробництва і переробки продукції тваринництва*. Матеріали II науково-практичної студентської конференції навчально-наукового інституту біотехнологій та аквакультури Одеського державного аграрного університету (07 березня 2023 р.): збірник тез. Одеса: ОДАУ, 2023. С. 52–53.

38. Мажорських Ірина. Бельгійська вівчарка Малінуа. URL: <https://zoocomplex.com.ua/ua-malinua/>

39. Мордюшенко С. М. Специфіка та психологічні особливості діяльності кінологічної служби. *Вісник Національного університету оборони України*: зб. наук. праць. 2013. Вип. 1 (32). С. 245-252.

40. Муравська Д. Вплив живлення на працездатність службових собак. *Наукові здобутки у вирішенні актуальних проблем виробництва і переробки продукції тваринництва* : зб. матеріалів II Всеукр. наук.-практ. конф. 30 молодих вчених та здобувачів освіти, 17 груд. 2022 р. Житомир : Поліський національний університет, 2022. С. 53–54

41. Неволін Андрій. Вчені назвали найрозумнішу породу собак. URL: <https://t4.com.ua/science/vcheni-nazvaly-najrozumnishu-porodu-sobak-2/>

42. Німецька вівчарка короткошерста. URL: <https://tvaryny.com/uk/breed-nimecka-vivcharka-korotkoshersta>

43. Німецька вівчарка довгошерста. URL: <https://tvaryny.com/uk/breed-nimecka-vivcharka-dovgoshersta>

44. Олехнович Олександр. Близько сотні собак «служить» у Повітряних Силах. URL: <https://armyinform.com.ua/2020/03/27/blyzko-sotni-sobak-sluzhyt-u-povitryanyh-sylah/>

45. Основи кінології: навчальний посібник / В. В. Чмелюк, В. Л. Грищук, С. А. Антоненко та ін. Ірпінь: Університет державної фіскальної служби України, 2019. 126 с.

46. Поліщук Ф. Й., Трофименко О. Л. Кінологія: підруч. для вищ. навч. закл. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2007. 1000 с.

47. Полищук Ф. К., Трофименко О. Л. Основы кинологии. Теоретический и практический аспекты дрессировки. Киев-Ирпень : Перун, 2003. 200 с.

48. Порядок організації службового собаківництва в митній службі / Затверджений Головою Державної митної служби України 15.04.1998 р. – К., 1998. С. 3–14.

49. Про затвердження Інструкції з організації службової кінології в Національній гвардії України // Наказ МВС України від 05.08.2014 № 772.

50. Про затвердження Інструкції з організації діяльності кінологічних підрозділів Національної поліції України // Наказ МВС від 01.11.2016 № 1145.

51. Програма підготовки спеціальних собак "Патрульно-розшуковий собака (ПРС)". URL: https://uku.com.ua/pravila_sport/program_prs.html

52. Пустова Н.В., Потапенко Т.Є., Селеман К.В. Методи і техніки дресирування службових собак. [Науково-технічний бюлетень ДНДКІ ветеринарних препаратів та кормових добавок і Інституту біології тварин.](#) 2021. Вип. 22. № 2. С. 300–309. doi: 10.36359/scivp.2021-22-2.35

53. Пустова Н.В., Шуплик В.В. Основні методи дресирування службових собак. [Подільський вісник: сільське господарство, техніка, економіка.](#) Розділ: сільськогосподарські науки. 2021. № 34. С. 52–62.

54. Реактивна поведінка у собак, що це? URL: <https://malinois.com.ua/2024/07/05/reacvite-dog/>

55. Савіцька Світлана. Бельгійська вівчарка грюендаль (Belgian Shepherd Dog, Groenendael). URL: <https://petchoose.net/porody-sobak/72-belgiiska-vivcharka-grunendal-belgian-shepherd-dog-groenendael.html>

56. Савіцька Світлана. Бельгійська вівчарка лакенуа (Laekenois). URL: <https://petchoose.net/porody-sobak/73-belgiiska-vivcharka-lakenua-laekenois.html>

57. Саченко О.М. Важливість дресирування собак. URL: <https://friend.com.ua/vajlivist-dresiruvanny-sobak-ua/?srsId=AfmBOOpJIRuegh-gBRbHNU-KYPh5mutVZ-wtPAzkCXHwVOkHTgHDIIwf>

58. Скоробагатько М. А. Особливості забезпечення підготовки службових собак кінологічних підрозділів ОВС України при постановці на запах вибухових речовин. *Сучасна спеціальна техніка*. 2015. № 3. С. 48-53.

59. Службові собаки – спецзасоби чи вірні напарники українських захисників? URL: <https://azov.org.ua/blog/slujbovi-sobaki/>

60. Статут патрульно-постової служби міліції України. Затверджений наказом МВС України від 28.07.1994 р., № 404

61. Таблиця ваги та зростання німецької вівчарки: етапи розвитку. URL: <https://zoo.dp.ua/tabliczya-vagi-ta-zrostannya-nimeczko%D1%97-vivcharki-etapi-rozvitku/>

62. Типи темпераменту собак. URL: <https://yak.koshachek.com/articles/tipi-temperamentu-sobak.html>

63. Тонконог Ірина. Німецька вівчарка. URL: <https://blog.zootovary.ua/uk/nimetska-vivcharka-a-390.html>

64. TOP – 10 найкорисніших порід робочих собак: Dogs With Jobs 2022. URL: <https://mydog.net.ua/dogs-with-jobs-2022-top-10-najkorysnishyh-porid-robochyh-sobak/>

65. Чому ЗКД? URL: <https://malinois.com.ua/2021/10/27/okd-vs-zkd/>

66. Шинкар Д. В., Мамченко В. Ю. Вплив нормованої годівлі на організм та здоров'я собаки. *Технологія виробництва та переробки продукції тваринництва: історія, проблеми, перспективи* : матеріали 6 Всеукр.

Інтернет–конф., 11-12 трав. 2023 р. Суми. Сумський національний аграрний університет, 2023. С. 51–52.

67. У якому віці починати дресирувати цуценя? URL: <https://dogcity.ua/sobaki/u-yakomu-vitsi-pochinati-dresiruvati-tsutsenya/#:~:text=%>

68. Цвігун А. Т., Бучковська В. І., Євстафієва Ю. М. До історії кінології. *Наукові доповіді НУБіП України. Тваринництво*. 2020. № 2 (84). <https://doi.org/10.31548/dopovidi2020.02.016> <https://doi.org/10.37406/2706-9052-2021-1-7>

69. Які бувають породи собак? Sendpulse.ua. URL: <https://vogdog.com/yaki-buvaiut-vydy-sobak/>

70. Albuquerque, N., Guo, K., Wilkinson, A., Savalli, C., Otta, E., Mills, D.S., 2016. Dogs recognize dog and human emotions. *Biol. Lett.* 12 (1), 20150883. <https://doi.org/10.1098/rsbl.2015.0883>.

71. Al-Shammari, Alyaa & Marza, Ali & Hamid, Ali. Impact of Thermal Stress on Health Signs, Hormones Levels, Hematological and Biochemical Parameters of Police Dogs in Iraq. *Advances in Animal and Veterinary Sciences*. 7. 340-345. 10.17582/journal.aavs/2019/7.5.340.345.

72. Coppinger R., Coppinger L. 2001. *Dogs: a new understanding of canine origin, behavior and evolution*. The University of Chicago Press.

73. Coren S. 1994. *The intelligence of dogs: A Guide to the Thoughts, Emotions, and Inner Lives Or Our Canine Companions*. *Headline Book Publishing*, London. 271 p.

74. Danchuk Oleksiy, Korynevskaya Tatiana, Chuhno Vitaly, Bobrytska Olga, Yugai Kostyantyn. State of oxidant homeostasis in the body of dogs with different types of higher nervous activity. *Науково-технічний бюлетень Інституту тваринництва НААН*, 2024, №131. С. 57–66.

DOI 10.32900/2312-8402-2024-131-57-66

75. Deldalle, S., & Gaunet, F. (2014). Effects of 2 training methods on stress-related behaviors of the dog (*Canis familiaris*) and on the dog-owner relationship.

- Journal of Veterinary Behavior: Clinical Applications and Research*, 9 (2), 58–65.
<https://doi.org/10.1016/j.jveb.2013.11.004>
76. Gardianova I., Helcova M., Kora B S., Hradecka L. 2013. Tracking, obedience and defense between Belgian Shepherd Malinois and German Shepherd Dog. *Journal of Life Sciences*, 7(1): 89–91.
77. Gerritsen R., Haak R. 2007. K9 working breeds. Characteristics and Capabilities. *Detselig Enterprises Ltd*, Canada.
78. Goddard, M.E., Beilharz, R.G., 1984. A factor analysis of fearfulness in potential guide dogs. *Applied Animal Behaviour Science* 12, 253–265.
79. Mehrkam L.R., Wynne C.D.L. 2014. Behavioral differences among breeds of domestic dogs (*Canis lupus familiaris*). Current status of the science. *Applied Animal Behaviour Science*, 155: 12–27.
80. Ovodov, N.D., Crockford, S.J., Kuzmin, Y.V., Higham, T.F.G., Hodgins, G.W.L., van der Plicht, J., 2011. A 33,000-Year-Old incipient dog from the Altai Mountains of Siberia: Evidence of the earliest domestication disrupted by the last Glacial Maximum. *PLoS ONE* 6 (7), e22821.
<https://doi.org/10.1371/journal.pone.0022821>.
81. Pfaffenberger, J.C., 1963. The New Knowledge of Dog Behaviour. *Howell Book House*, New York, pp. 164.
82. Riemer Stefanie, Mills Daniel, Wright Hannah. Impulsive for life? The nature of long-term impulsivity in domestic dogs. *Anim Cogn.* 2014 May; 17(3): 815–819. doi:10.1007/s10071-013-0701-4.
83. Robbins PJ, Ramos MT, Zanghi BM, Otto CM. Environmental and Physiological Factors Associated With Stamina in Dogs Exercising in High Ambient Temperatures. *Front Vet Sci.* 2017 Sep 11;4:144. doi: 10.3389/fvets.2017.00144.
84. Rooney N.J., Bradshaw J.W.S. 2004. Breed and sex differences in the behavioural attributes of specialist search dogs – a questionnaire survey of trainers and handlers. *Applied Animal Behaviour Science*, 86: 123–135.

85. Savolainen, P., 2002. Genetic evidence for an east asian origin of domestic dogs. *Science* 298 (5598), 1610–1613.
<https://doi.org/10.1126/science.1073906>.

86. Sinn D.L., Gosling S.D., Hillard S. 2010. Personality and performance in military working dogs. Reliability and predictive validity of behavioral tests. *Applied Animal Behaviour Science*, 127(1): 51–65.

87. Strychalski J., Gugolek A., Konstantynowicz M. 2015. Clicker training efficiency in shaping the desired behaviour in the following dog breeds. Boxer, Chow Chow and Yorkshire Terrier. *Polish Journal of Natural Sciences*, 30(3): 235–243.

88. Thalmann, O., Shapiro, B., Cui, P., Schuenemann, V.J., Sawyer, S.K., Greenfield, D.L., Germonprre, M.B., Sablin, M.V., Lropez-Girraldez, F., Domingo-Roura, X., Napierala, H., Uerpmann, H.-P., Loponte, D.M., Acosta, A.A., Giemisch, L., Schmitz, R.W., Worthington, B., Buikstra, J.E., Druzhkova, A., Wayne, R.K., 2013. Complete Mitochondrial Genomes of Ancient Canids Suggest a European Origin of Domestic Dogs. *Science* 342 (6160), 871–874.
<https://doi.org/10.1126/science.1243650>.

89. Wallis, L.J., Szabo, D., Kubinyi, E., 2020. Cross-sectional age differences in canine personality traits; influence of breed, sex, previous trauma, and dog obedience tasks. *Front. Vet. Sci.* 6, 493.
<https://doi.org/10.3389/fvets.2019.00493>.

90. Wang, G.D., Zhai, W., Yang, H.C., Wang, L., Zhong, L., Liu, Y.H., Fan, R.X., Yin, T.T., Zhu, C.L., Poyarkov, A.D., Irwin, D.M., HytEönonen, M.K., Lohi, H., Wu, C.I., Savolainen, P., Zhang, Y.P., 2016. Out of southern East Asia: the natural history of domestic dogs across the world. *Cell Res.* 26 (1), 21–33.
<https://doi.org/10.1038/cr.2015.147>

91. Willis, M.B., 1989. *Genetics of the Dog*. Howell Book House, New York, pp. 417.